

„Nové mety umění“ v prozaické tvorbě Antonína Sovy: od milostných povídek ke quasi legendě

Bakalářská práce

Studijní program:

B7310 Filologie

Studijní obor:

Český jazyk a literatura

Autor práce:

Kristýna Pešavová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Zadání bakalářské práce

„Nové mety umění“ v prozaické tvorbě Antonína Sovy: od milostných povídek ke quasi legendě

Jméno a příjmení: **Kristýna Pešavová**
Osobní číslo: P19000316
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Český jazyk a literatura
Zadávací katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Akademický rok: **2020/2021**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je charakterizovat vybranou povídkovou tvorbu Antonína Sovy, a to z hlediska její žánrové a stylové podoby.

Autorka se ve své bakalářské práci bude věnovat vybrané povídkové tvorbě Antonína Sovy, a to novele Pankrác Budecius, kantor a povídkám ze souborů O milkování, lásce a zradě a Povídky a menší črty. V první části práce zařadí prózy do kontextu Sovovy tvorby a zmíní rovněž kritický ohlas jeho prozaické tvorby. Ve druhé části se soustředí na stylovou charakteristiku jednotlivých titulů (motiv, náměty, vypravěč, jazyk, žánr apod.). V závěru bude provedena komparace zmíněných děl.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština

Seznam odborné literatury:

- FORST, Vladimír, Luboš MERHAUT a Jiří OPELÍK. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/I S-T*. Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-34.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989.
- LEHÁR, Jan, Alexandr STICH, Jaroslava JANÁČKOVÁ a Jiří HOLÝ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8.
- NOVÁK, Arne a Jan Václav NOVÁK. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.
- OPOČENSKÝ, Gustav Roger. *Antonín Sova: básnický profil*. Praha: K. Ločák, 1908.
- POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.
- SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923.
- SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: Povídky a menší črty Díl II*. Praha: Aventinum, 1927.
- SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954.
- SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. Praha: Melantrich, 1937.
- ŠALDA, F. X. *Antonín Sova, sensitiv a vizionář. Duše a dílo: Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 2*. Praha: Melantrich, 1950, s. 117–130.
- ŠALDA, F.X.: *Některé problémy sovovské. Šaldův zápisník VI*. Praha: Československý spisovatel, 1993.
- ŠALDA, F. X. *Studie z české literatury: Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 8*. Praha: Československý spisovatel, 1961.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy. Česká literatura*. Praha, 1984, 32(3), s. 216–228. ISSN 0009-0468.
- ZIKA, Josef, BRABEC, Jiří. *Antonín Sova*. Praha: Československý spisovatel, 1953.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. listopadu 2020

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2022

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PhDr. Kateřina Váňová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. listopadu 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

9. dubna 2022

Kristýna Pešavová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat paní doc. PhDr. Evě Štědroňové, CSc., za odborné vedení mé bakalářské práce, zejména pak za její cenné rady a připomínky, vstřícnost a ochotu, a také za možnost se na ni kdykoli obrátit.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá menšími prózami Antonína Sovy, které vyšly na počátku 20. století. Zkoumanými literárními texty jsou povídkové soubory *Povídky a menší črty* (1903), *O milování, lásce a zradě* (1908–1909) a novela *Pankrác Budecius, kantor* (1916). V práci jsou okrajově zmíněny i Sovovy romány *Ivův román* (1902), *Výpravy chudých* (1903) a *Tóma Bojar* (1910).

Cílem práce je vybranou prózu zařadit do kontextu Sovovy tvorby, charakterizovat ji ze stylistického a obsahového hlediska a porovnat a shrnout společné znaky zmíněných děl.

První část práce se věnuje životu a tvorbě Antonína Sovy a obecné charakteristice jeho próz. V úvodních kapitolách je dále formulován jejich kritický ohlas. Ve druhé části je proveden rozbor a interpretace povídkových souborů a novely s důrazem na náměty, motivy, témata, postavy či časoprostor. V poslední kapitole je zpracována komparace vybraných prvků jednotlivých próz.

Klíčová slova

Antonín Sova, próza, povídky, novela, quasi legenda, romány, impresionismus, symbolismus, realismus, lyrizace

Annotation

The Bachelor Thesis deals with smaller prose works by Antonín Sova, which were published at the beginning of the 20th century. The researched proeses are the short story collections *Povídky a menší črty* (1903), *O mlkování, lásky a zradě* (1908–1909) and the novella *Pankrác Budecius, kantor* (1916). Sova's novels *Ivův román* (1902), *Výpravy chudých* (1903) and *Tóma Bojar* (1910) are also mentioned in the work.

The thesis aims to place the selected prose in the context of Sova's work, characterize it from the point of view of content and compare and summarize its common features.

The first part of the thesis deals with the life and work of Antonín Sova and the general characteristics of his prose. In the introductory chapters, the critical response of the mentioned works is further formulated. The second part analyses and interpretations of short story collections and novellas with an emphasis on themes, motifs, themes, characters and space-time. In the last chapter, a comparison of selected components of individual prose is made.

Key words

Antonín Sova, prose, short stories, novella, quasi legend, novels, impressionism, symbolism, realism, lyricization

Obsah

Seznam obrázků	10
Úvod	11
1 Literární tvorba Antonína Sovy	14
2 Antonín Sova jako prozaik.....	17
2.1 Stylový charakter povídek	18
2.1.1 Mezi lyrikou a prózou	20
2.2 Ohlasy kritiky	20
3 Povídky a menší črty.....	23
3.1 Žánrové rozdělení	24
3.1.1 Prózy s povahou tezových povídek.....	25
3.1.2 Návrat venkovské povídky.....	27
3.1.3 Symbolistní poetika.....	29
3.1.4 Impresionistická poetika a secesní estetika	32
3.2 Tematika a motivy	33
3.3 Postavy.....	34
3.4 Časová a místní rovina	35
4 O mlkování, lásce a zradě	36
4.1 Impresionistická poetika.....	37
4.2 Tematika a motivy	38
4.3 Postavy.....	42
4.4 Časoprostor.....	42
5 Pankrác Budecius, kantor.....	44
5.1 Literárně-historický kontext díla	44
5.1.1 Prvky novoklasicismu	45
5.2 Žánr.....	46

5.2.1	Quasi legenda	47
5.3	Kompozice a výstavba textu.....	48
5.4	Námět.....	48
5.5	Téma	49
5.6	Motivy	50
5.6.1	Náboženské motivy	50
5.6.2	Motiv rodiny.....	51
5.6.3	Motiv cesty	51
5.6.4	Motiv hudby jako smysl života	52
5.7	Postavy.....	52
5.8	Prostředí.....	54
6	Srovnání základních rysů próz.....	56
6.1	Prolínání literárních stylů a žánrová rozdílnost	57
6.2	Básnický jazyk jako spojující prvek	58
6.3	Kompozice a vypravěč	58
6.4	Práce s prostředím	59
6.5	Charakteristika postav	60
6.6	Opakování motivů a témat.....	61
6.7	Podobnost s románovou tvorbou	62
	Závěr.....	65

Seznam obrázků

Obrázek 1 Vydání z r. 1937 Zdroj: https://www.databazeknih.cz/knihy/povidky-a-mensi-crty-344294	23
Obrázek 2 Obálka 1. vydání Zdroj: SOVA, Antonín. Povídky a menší črty. Praha: Hejda a Tuček, 1903.....	24
Obrázek 3 Předmluva 1. vyd. Zdroj: SOVA, Antonín. Povídky a menší črty. Praha: Hejda a Tuček, 1903.....	24
Obrázek 4 Obálka vydání z r. 1936 Zdroj: SOVA, Antonín. O milkování, lásce a zradě: povídky. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1936.....	36
Obrázek 5 Titulní strana I. dílu Zdroj: SOVA, Antonín. O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923.....	36
Obrázek 6 Titulní strana II. dílu Zdroj: SOVA, Antonín. O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II. Praha: Aventinum, 1927.....	36
Obrázek 7 První vydání novely Zdroj: https://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/pankrac-budecius-kantor-25268	44
Obrázek 8 Poslední vydání novely Zdroj: https://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/pankrac-budecius-kantor-463916	44
Obrázek 9 Budecius na zábavě Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.....	49
Obrázek 10 Zobrazení Budeciova putování Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.....	52
Obrázek 11 Budecius se synem Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.....	53
Obrázek 12 Červená Lhota Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.....	54
Obrázek 13 Červená Lhota Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.....	54
Obrázek 14 Vybraná vydání románů.....	62

Úvod

Bakalářská práce se věnuje menším prózám Antonína Sovy z počátku 20. století, které však dodnes stojí ve stínu autorovy poezie a románové tvorby. Zvolený název odkazuje na Sovův komentář, jenž se původně nacházel ve starší sbírce *Prósa* (1898) a poté tvořil předmluvu 1. vydání (1903) a 4. vydání prozaického souboru *Povídky a menší črty* z roku 1937. Autor v něm své prózy sám označuje jako hledání *nových met umění*¹, a lze je tedy nadneseně považovat za jakýsi autorův vlastní experiment, kterým se pokusil o vybočení ze svého dosavadního literárního vývoje. Jak je později v práci dokázáno, Sova v některých momentech na svou poezii navazoval.

Cílem bakalářské práce je představit povídkovou tvorbu Antonína Sovy, poskytnout ucelený pohled na prózy jako celek a vyzdvihnout důležité a charakteristické rysy, a tím určit jejich stylovou povahu.

Vedle *Povídek a menších črt* se v bakalářské práci zabývám dvoudílnou sbírkou *O milkování, lásce a zradě* a novoklasicistní novelou *Pankrác Budecius, kantor*, jež je považována za Sovovo nejvytříbenější prozaické dílo.

Úvodní kapitola bakalářské práce podává základní poznatky o Sovově životě a zařazuje jeho prózy do kontextu celého díla. V této části je dále nastíněn její celkový charakter a ohlasy kritiky s důrazem na studie F. X. Šaldy, který se Sovovou, převážně poetickou tvorbu nejenom zabýval, ale byl i jeho přítelem. Šalda však samotné próze, a to hlavně románům, zasvětil pouze pár odstavců ve svých statích. Ani pozdější literární historici nevěnovali podrobnějšímu rozboru Sovových povídek příliš mnoho prostoru a často je považovali jen jako doklad Sovova lyrického uzpůsobení. Ze zmíněných menších próz se dočkalo větší pozornosti pouze quasi legendě *Pankrác Budecius, kantor*, u níž je vyzdvihováno vytříbené vyprávění a epičnost.

Ve druhé části práce podrobuji prózy stylovému rozboru s důrazem na obsahovou stránku a zaměřuji se na jejich podstatné rysy. Při analýze a interpretaci děl sleduji soubory jako celek a na jednotlivých prózách pak zdůrazňuji významné znaky. Prózy zkoumám z hlediska témat, námětů, motivů či výběrů prostředí a postav. Dále si všímám žánrového rozdělení, funkce vyprávěče a kompozice.

¹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

Próza není pozorována izolovaně, ale i s ohledem na předcházející poetickou tvorbu, neboť Sova v prózách kompletně nevystupoval z dosavadního literárního vývoje, ale dále například pokračoval ve využívání realistické, impresionistické, a i symbolistní poetiky, s nimiž pracoval již dříve. Navazování na poezii se projevuje i lyrizací, jež je spojujícím znakem mezi prvními dvěma sbírkami a na základní rovině se vyznačuje omezenou dějovostí nebo výrazným využitím básnických prostředků.

Prózy jsou řazeny chronologicky za sebou. Jednotlivé podkapitoly se liší v závislosti na určité specifičnosti souboru, například v *Povídkách a menších črtech* je velký důraz kladen na vlivy literárních stylů určujících povahu povídek, kdežto kapitoly zabývající se sbírkou *O milkování, lásce a zradě* jsou věnovány převážně využitým tématům a motivům. V bakalářské práci je pak oproti povídkovým souborům vyhrazeno novele *Pankrác Budecius, kantor* více prostoru, jelikož je označována jako Sovův nejlepší prozaický počín a na základě počtu vydání se těšila i čtenářské přízni. Novela byla vydána šestkrát, a to poprvé roku 1916, poté vyšla mezi lety 1954–1956 v Československém spisovateli tři vydání, dále následoval výtisk z roku 1973 a naposledy byla novela vydána v roce 2010. V roce 1938 se novela stala součástí povídkového souboru *Pankrác Budecius, kantor a jiné povídky*.

Oproti tomu zmiňované povídkové sbírky vycházely méně, ale také s velkými časovými roze-
stupy. *Povídky a menší črty* vyšly poprvé v roce 1903 a čtvrté, (poslední) rozšířené vydání až roku 1937. Oba díly sbírky *O milkování, lásce a zradě* byly vydány mezi lety 1908–1909 a poté v letech 1923 (první díl) a 1927 (druhý díl). Třetí a poslední vydání je z nakladatelství Melantrich z roku 1936. Nízký počet těchto vydání je dán také tím, že některé prózy byly obsazeny i v dalších povídkových souborech, které ovšem vyšly pod jiným názvem.

Oblíbenost novely pak dokazují i doslovy, které naopak u povídkových sbírek chybí. Na základě toho jsou pak v kapitole věnující se novele zpracovány doslovy třech literárních historiků, Marie Fišerové (1954), Jiřího Brabce (1956) a Zdeňka Pešata (1973). S ohledem na dobu vzniku doslovů je třeba upozornit na možné ideologické zaujetí, které je zřejmé i v monografii *Antonín Sova* (1953) Josefa Ziky a Jiřího Brabce.

V poslední, komparační části práce získané výsledky z druhé části práce shrnuji a porovnávám na základě podstatných shodných, nebo rozdílných znaků. Dále je zde zhodnoceno, nakolik se Sova opakuje, v čem se v prózách liší, či zůstává stejný. V poslední podkapitole je provedena komparace mezi romány a souborem *Povídky a menší črty*, na jejichž podobnost je v literárních pracích často upozorňováno.

Bakalářská práce se nezabývá jazykovou stránkou děl, avšak je jí věnována shrnující podkapitola, která opět upozorňuje na její charakter a funkci v jednotlivých prózách.

1 Literární tvorba Antonína Sovy

Antonín Sova byl významný český básník, spisovatel a jeden z čelních představitelů generace České moderny. Jeho rozsáhlá tvorba zahrnuje nejen poezii, ale také romány a menší prózy, které však až na výjimky nepatří mezi známou kapitolu jeho literární tvorby, ovšem jak o nich sám Sova prohlásil, jsou *zajímavým dokladem bojů, kterak hledány byly nové mety umění*.²

První básně Sova psal již během gymnaziálních studií pod pseudonymem Ilja Gregorov, kdy je s nadšením předčítal svým spolužákům, a později začal přispívat do časopisů Světozor, Lumír, Moderní revue či Nový kult. V počátcích tvorby byly jeho verše silně ovlivněny lumírovskou poezií Jaroslava Vrchlického a Josefa Václava Sládka, kterou poznal díky sestře Vrchlického Janě Frídové, jež vyučovala na škole v Lukavci, Sovově rodném městě. Frídové věnoval jednu ze svých prvních skladeb *Fantastické intermezzo*. Po maturitě odešel Sova studovat práva do Prahy, která však nedokončil, a rozhodl se vrátit zpět domů. Po několikaměsíčním pobytu v Lukavci odešel znovu do Prahy, kde si našel na doporučení Adolfa Heyduka a Jaroslava Vrchlického dočasné zaměstnání v kanceláři Ottova naučného slovníku. Tam se mimo jiné seznámil s kritiky F. X. Šaldou a H. G. Schauerem. Roku 1887 nastoupil jako protokolista na pražský magistrát, odkud byl po krátké době propuštěn. Další rok se stává čestným členem Umělecké besedy. Po nevydařených studiích a problémech v zaměstnání zažíval velkou bídu a chudobu, se kterou se potýkal až do roku 1889, kdy se stal ředitelem Městské knihovny v Praze. Svě ztracené iluze a zklamání z politických a společenských poměrů prozatím nevyjadřoval ve své poezii, jež stále reflektovala poezii lumírovců, už si však vytvářel představu o budoucí poezii, jejíž požadavky společně s dalšími autory sepsal do manifestu Česká moderna z roku 1895.³

Od 90. let se Sova odprošťoval od dřívějších vlivů a jeho básně začaly překonávat poezii ovlivněnou lumírovskou a ruchovskou generací. V následujících sbírkách se držel hodnot sepsaných

² SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

³ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 528.

v manifestu a společně s dalšími umělci požadoval svobodnou tvorbu, nutnost *míti své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost*⁴ a především *individualitu nade vše, žitím kypící a život tvořící*.⁵ Roku 1890 publikoval sbírku *Realistické sloky*, jejíž básně reflektující každodenní život zasazoval do městského prostředí a ironicky se vysmíval pražské vyšší společnosti.

Ze začátku 90. let tvořil také přírodní lyriku ovlivněnou impresionismem, ve které kladl důraz na smyslové vnímání, citovost a vyjádření prchavosti okamžiku. Výrazné impresionistické vlivy později nacházíme i v povídkovém souboru *O mlkování, lásce a zradě* (1908–1909). Mezi impresionistickou tvorbu se řadí sbírky *Květy intimních nálad* (1891) a *Z mého kraje* (1893).

Z impresionisticky laděných básní přechází Sova volně k poezii reflexivní, k symbolistické poetice. V reakci na tehdejší společenské poměry a politickou situaci se v básních nacházejí například motivy otroků, melancholie a vnitřního neklidu. Podobné znaky nalézáme i ve sbírce *Soucítí a vzdor* (1894) považovanou za počátek Sovova symbolistního období. Symbolistní výrazový systém se však plně rozvíjí až v následující sbírce *Zlomená duše* (1896), jejíž první část je částečně autobiografická a druhá, symbolistická, má protispolečensky kritický charakter a hrdina, jehož život je prostoupen skepsí, vkládá víru do nové generace.

Na konci 90. let vydává Sova sbírku reflexivní a sociálně filozofické lyriky *Vybouřené smutky* (1897), ve které skrze monumentální symbolistické obrazy *vznáší kruté obžaloby otročícího národa, literátů, literatury, filantropických dam, krajiny, v níž číhá hlad*.⁶

Na přelomu století se Sova orientoval jak na přírodní lyriku, tak na poezii reflexivní, pro kterou jsou v této době typické abstraktní představy navozující „skryté“ reálný svět. Po formální stránce se v básních uplatňuje volný verš. Sbírkou *Ještě jednou se vrátíme* (1900) a *Údolí nového království* (1900) jsou považovány za vrchol jeho básnického díla.

⁴ KREJČÍ, František Václav, ŠALDA, František Xaver, TŘEBICKÝ, Jaroslav, BŘEZINA, Otokar, MACHAR, Josef Svatopluk, MRŠTÍK, Václav, SOVA, Antonín, ŠLEJHAR, Josef Karel, CHOC, Václav, KÖRNER, Karel, PELCL, Jiří a SOUKUP, František. 1896. *Manifest České moderny*. Rozhledy. 1. číslo.

⁵ KREJČÍ, František Václav, ŠALDA, František Xaver, TŘEBICKÝ, Jaroslav, BŘEZINA, Otokar, MACHAR, Josef Svatopluk, MRŠTÍK, Václav, SOVA, Antonín, ŠLEJHAR, Josef Karel, CHOC, Václav, KÖRNER, Karel, PELCL, Jiří a SOUKUP, František. 1896. *Manifest České moderny*. Rozhledy. 1. číslo.

⁶ FORST, Vladimír, MERHAUT, Luboš a OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/I S-T*. Academia, 2008, s. 278. ISBN 978-80-200-1671-34.

V následujících letech se Sova navrácí k realistickým veršům, které tvořil zpočátku 90. let, a milostným básním (*Lyrika lásky a života*, 1906). V období během První světové války se Sova tematicky obrací k osudu národa, domova a píše vlasteneckou poezii a rovněž přírodní lyriku. Po válce pokračuje v přírodní lyrice obdivující venkov a prosté věci a reflektuje v ní svůj život. Verše jsou doplněny o představu nové soudržnosti obyvatel a touhy po svobodě. Tyto dvě tendence se setkávají v nepříliš úspěšných sbírkách *Krvácející bratrství* (1920) nebo *Naděje a bolesti* (1924).⁷

Spolu s básnickými sbírkami vznikají již od 80. let prozaické texty. Nejprve psal kratší povídky, které jsou považovány pouze za vedlejší doplnění básní z dob začátků České moderny, avšak ve svém nejplodnějším prozaickém období v prvních deseti letech 20. století vydal několik románů a povídkových souborů.

⁷ FORST, Vladimír, MERHAUT, Luboš a OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/I S-T*. Academia, 2008, s. 278–279. ISBN 978-80-200-1671-34.

2 Antonín Sova jako prozaik

Opomenutou kapitolou Sovovy literární tvorby jsou jeho prózy, jež se dodnes pokládají pouze za paralelní tvorbu doplňující jeho poezii.⁸

Sám Sova o svých prvních prózách v úvodu sbírky *Povídky a menší črty* uvádí, že jsou *zajímavým dokladem bojů, kterak hledány byly nové mety umění. Mnoho spodních, sotva viditelných pramenů teče pod písčitymi a kamenitými partiemi, jen bůh ví, co chtěly tenkrát povídati. Ale i mnohé stojí za to, aby přečteno bylo zasvěcenými i nezasvěcenými do tajemných vývojových vod české prosy a aby dochována byla v knize po rocích i tato rozvojová fáse.*⁹

Někdy se jako první pokus o prózu uvádí sbírka básní v próze *Lyrické vteřiny duše* (1898), ale první kratší povídky vycházely již v roce 1885. Avšak až v následujícím desetiletí získal svazek *Prósa* (1898) daleko větší ohlas než dřívější prózy a stal se relevantním doplněním jeho básnických sbírek. Tyto povídky pak byly dále rozšířeny v soubor *Povídky a menší črty* (1903) a později se objevily ve sbírce *Kasta živořící a jiné prózy* (1924). Roku 1921 byl vydán pod názvem *Koloběh starostí a jiné povídky* méně významný soubor próz, který obsahuje šest povídek převážně vzpomínkového charakteru. V prvním desetiletí 20. století Sova vydal své tři romány (*Ivův román* 1902, *Výpravy chudých* 1903 a *Tóma Bojar* 1910) a soubor milostných povídek *O milkování, lásce a zradě* (1908–1909). Roku 1916 pak vznikla krátká quasi legenda *Pankrác Budecius, kantor*.¹⁰

Velkého čtenářského ohlasu se ovšem dočkaly hlavně první dva romány, zvláště *Ivův román* označený za umělecky zdařilejší, a novoklasicistní novela *Pankrác Budecius, kantor*. Sovovy romány si získaly pozornost i díky románům *Stříbrný vítr* (F. Šrámek) a *Pohádka máje* (V. Mrštík), jelikož byly považovány za typologicky podobné a často se k nim přiřazovaly.¹¹

⁸ ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 216. ISSN 0009-0468.

⁹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

¹⁰ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 538–540.

¹¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 190–191.

2.1 Stylový charakter povídek

Typickým rysem povídkové tvorby Antonína Sovy vydané na počátku století je opakování podobných motivů, námětů a témat. Podobnost nalézáme i v kompozici jednotlivých próz a v použití obrazných pojmenování. Tyto rysy ovšem neprostupují pouze menšími prózami, ale i romány *Ivův román* a *Výpravy chudých*, jež se především tématy a motivy podobají některým povídkám z knihy *Povídky a menší črty*.¹²

V obou povídkových souborech jsou podstatným tématem mezilidské vztahy. Hrdinové, většinou osamocení intelektuálové, se musí potýkat s milostnými, rodinnými, ale i s existenciálními problémy. Sova se zaměřuje na vyjádření jejich nitra, na myšlenky a pocity. Mimo problematiku milostnou a sociální je v povídkách zřejmý kritický postoj k soudobé společnosti a negativně se Sova staví i k maloměstskému prostředí, do kterého většinu příběhů zasazuje. Autor se mimo jiné skrze postavy zamýšlí nad tehdejší dobou nebo nad podstatou literatury.

„Tak tedy vy jste spokojený s literaturou a se vším, jak se zdá“ – rozhovořil se ironicky zajímavý ten člověk. „Věříte v literaturu? Myslíte dokonce, že je to produkt, jehož obecenstvo tak nutně potřebuje?“ zašklebil se ironicky. „Najisto potřebuje,“ ozval jsem se s přízvukem protestu klepaje prsty do stolu. „A já soudím, že je produkce staré zrovna už dost. Vidíte, umění je pořád tak staré. Co přineslo z moderních žvlů? Nemá o tom ani ponětí. Zrovna ta obrovská konzervativnost ho ubíjí.“¹³

V dialogu z ukázky z povídky *Dezinfekční století* (*Povídky a menší črty*) jeden z mužů kritizuje „starou“ literaturu, která se umělecky ani společensky nerozvíjí, a pochybuje o její potřebě. Tyto názory se shodují se stanovisky některých autorů generace České moderny, jejímž představitelem Sova byl. Druhý muž však v literaturu věří, avšak pod vlivem prvního o ní začíná silně pochybovat.

Obdobné zamýšlení nad literaturou vyslovuje i v následující sbírce *O milkování, lásce a zradě*. *„Nová literatura zabývá se bude oprošťováním kulturnějšího člověka z přežilých dějinných tradic a hledáním a nalézáním lepších forem života.“¹⁴*

¹² ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 217. ISSN 0009-0468.

¹³ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 9.

¹⁴ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II*. 2. vyd. Praha: Aventinum, 1927, s. 109.

Podobnost s Českou modernou nalézáme i v kritice maloměšťáctví. Ve stejné povídce je kritika vyjádřena explicitně výrazem „šosák“, avšak v dalších povídkách ji nacházíme hlavně ve vlastnostech některých postav – maloměšťáků.

Prózy často mají autobiografický charakter, a tak se v příbězích opakují kromě témat, podobného prostředí nebo úvahových pasáží i některé motivy shodné se Sovovým životem, jako je studentský život v Praze (*Ztroskotání*) nebo odpor k druhé manželce svého otce (*Zaniklý domov*). Skrze postavy Sova vyjadřuje vlastní vnitřní svět plný osamění, zklamání či životní nejistoty.¹⁵

Po vydání posledních povídek se Sova opět věnoval básním, ovšem v období První světové války se stejně jako mnoho dalších autorů oprošťoval od svých dosavadních uměleckých tendencí a obracel se k národním a vlasteneckým tématům.

*V těch dobách básníci pro posilu své duše hledají a objevují kořeny své osobnosti, svého života, vracejí se k rodnému kraji, k domovu, k dobám mladosti a dětství, a pro svou vděčnost, něhu i lásky plnou obžalobu nacházejí pročištěný, zprůzračnělý výraz i tvar.*¹⁶ V Sovově prozaické tvorbě je důkazem literárního obratu humorná novela *Pankrác Budecius, kantor*. I v tomto díle jsou patrné autobiografické prvky, autor děj situuje do rodných jižních Čech a hlavní postava Pankrác Budecius je stejně jako Sovův otec venkovským učitelem a místním hudebníkem.

Sova v próze vyjadřuje lásku ke svému domovu, jihočeské přírodě a tradicím, jejichž nositelem je v díle ústřední postava, Budecia charakterizuje jako *vzorného a bohabojného člověka, dobrého manžela, a výborného otce dvanáctiletému synu...*¹⁷ Také obdivuje práci prostých lidí a jejich život na venkově. V těžkých časech války se snaží najít základní lidské hodnoty.

¹⁵ ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 217. ISSN 0009-0468.

¹⁶ FIŠEROVÁ, Marie. Doslov. In. SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 87.

¹⁷ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 9.

2.1.1 Mezi lyrikou a prózou

Dalším charakteristickým znakem, jenž se v povídkách, ale i románech opakuje, je lyrismus. Antonín Sova byl především básník, a tak i jeho povídky jsou silně ovlivněné poezií. Lyrické uzpůsobení je znatelné zvláště u souboru *Povídky a menší črty*. Epická složka ve sbírce je oslabena a Sova se soustředí hlavně na vyjádření vnitřního rozpoložení hlavních postav, na jejich emoce, pocity a nálady. Dějová stránka tedy není tolik výrazná.

V následujících povídkách už není lyrizace příliš silná, ale i soubor *O milkování, lásce a zradě* je ovlivněn lyrikou a impresionistickou poetikou, kterou Sova využíval už ve svých básních z 90. let 19. století. Těchto vlivů si všímáme nejen v popisech přírody a prostředí, ale i ve vylíčení duševních pochodů postav.

Přehnané lyričnosti se naopak Sova vyhýbal v novele *Pankrác Budecius, kantor*, která je považována za vrchol Sovova vypravěčství, a epická stránka díla není ničím oslabena.

2.2 Ohlasy kritiky

Soudobá kritika se zaměřovala na Sovovo básnické dílo a prózám téměř nevěnovala pozornost. Většího prostoru se dostalo románům z počátku století, ovšem převážně v doslovecích u některých vydání. Ani v pozdějších letech nevznikaly podrobnější studie stylu povídek, pouze menší statě, které poukazyvaly na jejich podobnosti s romány nebo sledovaly prózu jako celek.

Blízký přítel Antonína Sovy F. X. Šalda napsal několik studií, které se zabývají Sovovou tvorbou, ale všechny se soustředily primárně na jeho poezii. Próze bylo určeno pouze několik odstavců a Šalda zkoumal jednotlivá díla komplexně, nikoli jednotlivě. I tak se ale spíše soustředil na romány než na povídky. Ačkoli se sám Šalda vyjadřoval k Sovovým povídkám vcelku pozitivně, v následujících letech jsou řazeny k méně zdařilým dílům a později se jimi literární vědci téměř nezabývali.

*Mnohem šťastnější je Sova v tvorbě povídkové nebo v drobnomalebých zátiších archaického kouzla. Jeho povídky O milkování, lásce a zradě přinášejí mnohý rozkošný postřeh dušezpytný, jako jeho Pankrác Budecius, kantor mnoho vyrovnané pohody amatérské.*¹⁸

¹⁸ ŠALDA, F. X.: *Některé problémy sovovské. Šaldův zápisník VI*. Praha: Československý spisovatel, 1993, s. 197.

I přesto, že povídky označuje jako poměrně zdařilé, Sovovi vytýká lyrismus a nedostatek vlastní objektivizace epické. *Není v nich pravé epické polyfonie, kterou by si vytvářely hlavní figury svými vášněmi a vůlemi životními.*¹⁹

Podobně se Šalda vyjadřuje i k románové tvorbě. Upozorňuje, že se v ní silně projevuje lyrická stránka a podobně jako v povídkách je omezená epičnost.

*Objektivizace epická objevila se Sovovi v této románové větvi jeho tvorby jen nedokonale; a s tím souvisí, že se nedobral ani nového epického tvaru románového. Jeho romány jsou lyricky impresionistické, mají leckterou detailovou krásu, ale nemají ani nutného vnitřního dramatického jádra. Psychologisujícímu románu může dodat vyššího posvěcení jen boj o růst charakteru hlavních figur, boj s osudem. Nové vyřešení rovnice charakteru a osudu je vlastní problém tvořivosti i tvárnosti básnické v románě takto pojímaném. Ale k tomu jsou v románové tvorbě Sovově náběhy jen zcela nepatrné.*²⁰

Nejpříznivěji se Šalda i pozdější kritika staví k novele *Pankrác Budecius, kantor*. V díle Šalda oceňuje epickou objektivitu, která mu v předcházejících povídkách chyběla.

I další Šaldova stať *Antonín Sova, básník a vizionář* se zabývá ve velké míře pouze poezií a vlivy, jež ovlivnily Sovovy básně. Oproti předcházejícím dvěma statím se však Šalda k prózám nevyjadřuje kriticky, ale zároveň opět klade důraz na jejich lyrickou skladbu a upozorňuje na autorovo sebevyjádření a autobiografičnost.

*Rozvíření samotářských strun sluje impresionistická povídka Sovova, napsaná r. 1894 a uveřejněná s jinou počátečnou prózou autorovou v „Symposionu“, ale mohla by tak býti nazvána všecka básnická tvorba Sovova, od drobných básní lyrických až do jeho objemných skladeb románových, které jsou lyrické i pod maskou epickou. V první knížce svých povídek a črt analyzuje se básník.*²¹

¹⁹ ŠALDA, F. X. *Studie z české literatury: Soubor díla F. X. Šaldy*, sv. 8. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 103.

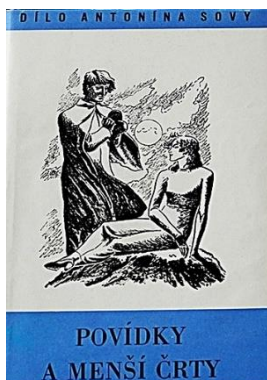
²⁰ ŠALDA, F. X.: *Některé problémy sovovské. Šaldův zápisník VI*. Praha: Československý spisovatel, 1993, s. 196.

²¹ ŠALDA, F. X. *Antonín Sova, sensitiv a vizionář. Duše a dílo: Soubor díla F. X. Šaldy*, sv. 2. Praha: Melantrich, 1950, s. 122.

Stejně jako někteří pozdější kritici i Šalda si všímá podobnosti postav v románech a *Povídkách a menších črtech*. Charakteristické jest, že všechny hlavní postavy povídek i románů Sovových jsou lidé osamocení.²²

²² ŠALDA, F. X. *Antonín Sova, sensitiv a vizionář. Duše a dílo: Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 2*. Praha: Melantrich, 1950, s. 122.

3 Povědky a menší črty

Obrázek 1 Vydání z r. 1937
Zdroj: <https://www.databazeknih.cz/knihy/povidky-a-mensi-crty-344294>

Povědky a menší črty je povídkový soubor Antonína Sovy, který vyšel na počátku 20. století. Kniha se skládá z deseti povídek a navazuje na sbírku *Prósa* (1898), část povídek pak byla použita do sbírky *Kasta živořící a jiné prózy* (1924). Sova v předmluvě prvního vydání uvádí, že ve svazku se objevuje *lepší partie pros, jež vydány byly již v Symposiu sv. I. v r. 1898.*²³ V předmluvě dále upozorňuje, že návaznost próz není v prvním vydání chronologická.

Povědky jsou kvůli lyričnosti, zaměřením na vnitřní svět postav a opakujícím se přírodním motivům často označovány jako impresionistické. Impresionismus však není jediným stylem, jehož postupy a prvky v povídkách Sova využíval. Janáčková uvádí, že Sova v tomto souboru *prezentoval svoji prozaickou žeň pestřeji než napoprvé.*²⁴ Dokazuje to na prolínání prvků více uměleckých stylů. V povídce *Rozvíření samotářských strun* je vliv impresionismu nejzřetelnější, avšak ve sbírce jsou i povídky a črty mající realistický základ a vykazující znaky naturalismu (*Shon, Příčina strastí, Tragédie myslivny, Anna, Zaniklý domov*). Sova se nevyhýbá ani symbolistní poetice (*Lyrické vteřiny duše, Svátek smíření*). Zvláštní kapitolu pak tvoří tzv. tezové povídky s povahou úvah, které připomínají Sovovu ranou prózu (*Dezinfekční století, Kasta živořící*).²⁵

V povídkách se Sova inspiroval i psychologickou prózou, což se projevuje převážně ve vykreslení duševních stavů postav.²⁶ Sám Sova skrze postavy přemítá o životě a náměty povídek čerpá i z vlastního života, takže u povídek lze hovořit o určité autobiografičnosti. Příkladem jsou postavy studentů zamýšlejících se nad potřebou literatury a její pozicí ve společnosti. Sova v těchto povídkách vzpomíná na vlastní studia v Praze a názory postav se shodují s některými jeho postoji.

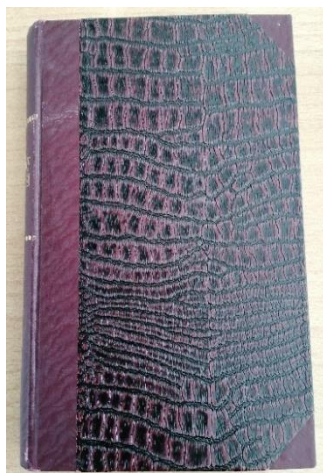
²³ SOVA, Antonín. *Povědky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

²⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 194.

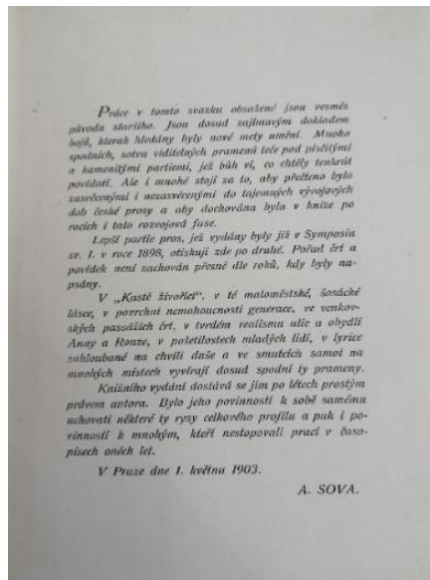
²⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 195.

²⁶ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 538.

Sova se v prózách tedy nevyhýbá vlivům, jež byly charakteristické pro jeho poezii. S dosavadní poetickou tvorbou se prózy shodují jednak v symbolistických a impresionistických vlivech, jednak v oslabené dějovosti a celkovém lyrickém uzpůsobení. Všechny zmíněné vlivy se však v jednotlivých povídkách často prolínají a nelze hovořit o jednotnosti.

Obrázek 2 Obálka 1. vydání
Zdroj: SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. Praha: Hejda a Tuček, 1903.

Obrázek 3 Předmluva 1. vyd. Zdroj: SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. Praha: Hejda a Tuček, 1903.

3.1 Žánrové rozdělení

Vedle povídek se ve sbírce objevují i črty. Črta má podobnou strukturu jako povídka, ovšem oproti povídce se vyznačuje menším rozsahem a volnější kompozicí. Črty mají omezenou dějovost a chybí v nich výrazná dramatická složka.²⁷

Žánr črt Sova využívá v úvahových a filozoficky pojatých prózách, jejichž úkolem je postihnout názory a myšlenky hrdinů. Črta *Dezinfekční století: dialog s kuriózním člověkem* se zaměřuje na jedno základní téma, které se promítá do dialogu mezi dvěma postavami. Črta nemá dramatický spád a jediným tématem je diskuse o postavení literatury na přelomu století.

V menším souboru *Lyrické vteřiny duše*, který je součástí sbírky, se objevuje celkem šest kratších črt, které také nemají ucelený děj a čtenář pouze sleduje pocity a myšlenky vypravěče.

²⁷ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 64.

Povídky ve sbírce tvoří významnější kapitolu, avšak se podobně jako črty vyznačují omezenou dějovostí. I tak ale mají výraznější zápletku a větší rozsah. Mezi nejvýznamnější povídky patří *Kasta živořící* nebo *Rozvíření samotářských strun*.

3.1.1 Prózy s povahou tezových povídek

Ve sbírce jsou zastoupeny tzv. tezové prózy *Dezinfekční století: dialog s kuriózním člověkem* a *Kasta živořící*. Tyto prózy nemají výrazný děj a Sova se v nich zaměřuje na různorodé názory postav na tehdejší společnost.

Postavy rozdílných názorů spolu vedou debaty na tehdy často diskutovaná témata společenského charakteru. V debatách jsou pak vyjádřeny krajní, často kontrastní názory.

Rozsahem kratší črta *Dezinfekční století: dialog s kuriózním člověkem* je vedena jako dialog spisovatele a „kuriózního člověka“. V této próze se střetávají dva odlišné názory. Vypravěčem je spisovatel, jenž je svými názory považován za „obránce“ literatury, kdežto jeho protivník tehdejší literaturu kritizuje. Podle optimistického spisovatele obecnost literatury potřebuje, ovšem kritik argumentuje její nemoderností a konzervativností. Jeho názory se ovšem netýkají pouze samotných děl, ale i spisovatelů a obecnosti.

*Ať už se píše, jak chce, širšímu obecnstvu to je jedno. Spíš potřebuje několik drobných talentů než geniálního umělce.*²⁸ Kritik se zastavuje nad lhotejností čtenářů a zároveň nastiňuje problematiku talentu a nevíru v další budoucnost literatury. Uvádí, že *utopie, veršované bulletiny, moderní nesmysly obstarají prostřední talenty.*²⁹

V další pasáži naráží na úpadek společnosti a její problémy. *A ještě ty starosti s politikou, s národním hospodářstvím, s regulováním práce, znenáhlym ubíráním výživy, zmenšením pracovních sil a přebíráním strojů.*³⁰

V této črtě je naznačen i Sovův vztah k realismu. Sova měl odpor ke střízlivému a popisnému realismu zvláště kvůli předvídatelnosti a obyčejnosti. Dále stejně jako spisovatel v povídce odmítal povídku bez psychologického vykreslení postav. Na druhou stranu se však Sova realismu

²⁸ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 10.

²⁹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 11.

³⁰ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 12.

nevyhýbal, a i některé jeho povídky jsou vystavěny na realistických základech, ovšem přidal na psychologickém rozboru postav a neočekávanosti situací.³¹

Přestože se Sova v prózách tohoto charakteru vyhýbá popisnosti a vnější charakteristice, v této próze naznačil vzhled kritika. Kritikův negativní postoj koresponduje s jeho vzhledem. *Byl to delikátní, poněkud starší, dráždivý pán, srkající líně svou čokoládu, hypermoderní chlap, šklebící se jako záhadná maska a pohlížející neobyčejně čistým a měkkým okem. Hlas jeho trochu přepitě moduloval do jisté hloubky a tam jako by syčel, vřel a vítězně se převaloval v tónech sarkasmu, který vás přesvědčoval a dráždil.*³² Ke konci povídky se však jeho záporná role stírá a Sova nechává na čtenářích, k jakému názorovému proudu se přikloní.

Druhou teovou povídkou je *Kasta živořící*, která je delší a epičtější. V povídce sledujeme kromě samomluvy hrdiny a debat mezi přáteli i vedlejší téma (vztah hlavní postavy ke své dívce), které přidává na dějovosti.

Stěžejním tématem nejenom debat je opět literatura a postavení spisovatele. Hrdina Viktor stále hledá vhodnou metodu psaní, avšak jediná jeho vydaná povídka je strhaná kritikou. Ačkoli je jeho dosavadní literární činnost neúspěšná, stále chce tvořit pro vlastní potěšení, nikoli pro peníze. Také odmítá odjet z Prahy na venkov a vzdát se své začínající kariéry.

Možná autobiografičnost se objevuje v názoru na úděl vypravěče, Viktor stejně jako Sova odmítá být nezúčastněným vypravěčem. *Spisovatel v pojetí raného Sovy prozaika není jen znalcem soudobé společnosti, její bídy a jejich nadějí, je také činitelem všeho, co je a co by být mělo. Není pozorovatelem z nadhledu, jak svoji roli chápali stoupenci realistické metody. Naopak, stojí uvnitř složitého dění, i jako zraněný i jako dychtivě a urputně hledající.*³³ Podobnost s osudem Viktora a životem Sovy se objevuje i v začátcích spisovatelovy kariéry, kdy zažíval velkou chudobu a dlouho nemohl najít uplatnění.

Ostatní debaty jsou reflexí tehdejší doby a objevují se v nich politická témata. *Nechci ubližovati Staročechům, Brejcho, ale když se k nim hlásíte vy, tož je přímo diskreditujete.*³⁴

³¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 195–196.

³² SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 9.

³³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 198.

³⁴ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 75.

Příhodný je i název povídky. *Kasta živořící* představuje kasty – skupinu lidí, kteří *hledají, co není a co jen jejich slovem dostane tvar a vykonává svoje poselství na zemi potřebné zásadních změn a přerovnění věcí lidských. K údělu této kasty patří podle Antonína Sovy osamělost, ba ojedinelost mezi druhy i tváří v tvář ženě, rodině a „normálnímu“ životu, který tíhne k setrvačnému poklidu, protože měřítko mu udává maloměšťáctví.*³⁵

Od předcházející črty se tato povídka liší nejenom rozsahem a silnější dějovostí, ale dokázala daleko přesněji uchopit v konkrétní situaci názory jedince, který zažívá zklamání a snaží se z něj vymanit, ale zároveň se snaží prosadit a určitým způsobem měnit zažité zvyklosti.

3.1.2 Návrat venkovské povídky

Otázky venkovské povídky se Sova dotýká již v *Dezinfekčním století*, kde skrze postavu kritika pochybuje o její potřebě a zmiňuje její nedostatky. *Tady máte venkovskou strážlivou povídku. Co to je? Jen malý přechod přes vyšehradské kanovníky a jejich každoroční kalendář.*³⁶

O venkovské povídce hovoří jako o *starém žánru bez psychologie a určitého personálního slohu. Sentimentální, hrozně nezáživná povídka venkovská s krkolomnými skoky a s kombinací nemožných i lhostejných příhod, s podivnými ctnostmi lidí, kteří jen tak povídají a povídají, aby se něco mluvilo.*³⁷ I přes silnou kritiku se Sova ve sbírce k venkovským povídkám navrácí. Jeho cílem bylo venkovskou povídku obnovit, přidat na psychologičnosti postav a zaměřit se na nepředvídatelné situace. Důvodem, proč se Sova k venkovské povídce obrátil, bylo přiblížení čtenářům a pokus o novou tvorbu.³⁸

Ve venkovských povídkách se soustředí na hrdiny v neočekávaných momentech, kteří musí jednat proti svým obvyklým zásadám. Oproti ostatním povídkám v souboru v nich dominuje zaměření na konkrétní situace. Ty jsou nečekané a mají znepokojující charakter, čímž se Sova

³⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 199.

³⁶ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 9.

³⁷ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 13.

³⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 210.

snažil zabránit státnosti a idealizaci nemožného, což sám v dřívějších realistických prózách kritizoval. Výjimečným je tedy v povídkách to znepokojivé.³⁹

Hrdiny zůstávají venkovští samotáři vymykající se představě společnosti, ovšem nejsou to postavy intelektuálů nebo ztracených studentů, ale jsou vyličníci spíše jako jednodušší charaktery. Vedle soustředění se na situace se autor zabývá i reakcemi postav a jejich morálkou, zaměřuje se převážně na jejich svědomí v krajních situacích. Vypravěč podává čtenáři *pohled zvenčí, který přechází na pohled zblízka a vrcholí obrazem duše zasažené bolestí a hrůzou*.⁴⁰

Ve sbírce se nacházejí tři venkovské povídky. První z nich je povídka *Shon*. Povídka je založena na tradičním motivu nešťastné lásky. V lese je nalezen oběšence, u kterého je „shon“ lidí, kteří diskutují o jeho totožnosti a o možných příčinách jeho sebevraždy. Objevují se zde nevhodné promluvy lidí a chování kontrastující s danou situací (rozdovádění dětí). Povídka je tak stále zahalena jakýmsi znepokojením jednak pohledem na oběšence, jednak reakcí lidí. Samotné téma nešťastné lásky je v povídce upozaděno.⁴¹

Svémi popisy povídka připomíná naturalistickou prózu. *Nakloněná hlava leskla se holou lebkou; vlasy opadaly, jen něco málo lpělo na zvětralých skráních přilepeno deštěm. Kůže velikými parny zčernala a leskla se takovým nádechem*.⁴²

Povídka s baladickým charakterem *Tragédie v myslivně* také pracuje s motivem sebevraždy, které předchází nešťastná láska. Sova se zaměřuje na hlavní postavu Kristy. Krista se provdá za myslivce, zprvu je velice šťastná, avšak později zjistí, že ji manžel podvádí s nejlepší přítelkyní Pavlínou. Po jeho zradě se rozhodne skočit do studny a zabít se.

³⁹ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 421. ISBN 80-7106-308-8.

⁴⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 214.

⁴¹ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 421. ISBN 80-7106-308-8.

⁴² SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 153.

V povídce se střídá postavení vypravěče z neosobního na souznícího s postavou Kristy. „Souznící“ vypravěč se však ke konci povídky mění a předcházející souhlas s chováním postavy a jejím prvotním štěstím popírá.⁴³ *Byl takový podlý, takový podlý. Lichotil se, ale měl rád jinou, tu proklatou Pavlínu.*⁴⁴

Třetí venkovskou povídkou je *Příčina strastí*. V povídce figurují tři mužské figury, starý a osamocený kramář žijící mimo město, chudák a zcestovalý švec Manouš, který je zároveň pytlákem. Ten zabije při lovu raků svého konkurenta, uteče, avšak ho provázejí následné výčitky (stávají se příčinou strastí). Příběh zobrazuje pocity a morální smýšlení vraha, který přes svůj čin zůstává poměrně citlivým, když při svém útěku pomůže starému a nemocnému kramáři.

Sova v této povídce pracuje s obrazem přírody jako duše. Příroda je před lovem vyličeána jako krásná a příjemná, avšak po Manoušově činu se mění a zdá se být zlomyslná a mrtvá stejně jako jeho duše.⁴⁵ *Všecky trávy, všecky meze utichly, odumřely. Rány srdce bily jako údery zvonů, šťvaly se již s nemožnou rychlostí, bez umdlení, bez konce.*⁴⁶

3.1.3 Symbolistní poetika

Ve sbírce se nacházejí dvě symbolistní prózy, *Lyrické vteřiny duše* a *Svátek smíření*. Symbolistní povídky se nesoustředí na postavu ani na situaci, ale na prostor. Do reálných míst jako jsou města, koncertní sály, salóny, ale i venkov autor situuje snové a fiktivní představy. Místa jsou nositelem významovosti a pojmenování a motivy mají druhotný význam, jejich hromadění způsobuje dojem něčeho nevyslovitelného.⁴⁷

První črtou využívající symbolistní poetiku je *Svátek smíření*. Těžištěm je kritika společnosti – vypravěč hodnotí obecnstvo a zároveň kritizuje maloměšťáky. Mimo nahlížení na soudobou společnost se v črtě paralelně odehrává milostný vztah hrdiny se svou dívkou. Za dívku i hrdina

⁴³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 212.

⁴⁴ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 191.

⁴⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 213.

⁴⁶ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 41.

⁴⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 201.

hovoří. *Plakalo to v nás tichou radostí zvržených, naději posílených snů, padly předsudky vklíněním dvou duší v jednu.*⁴⁸

V črtě se objevuje jakýsi kontrast v hrdinově smýšlení, ve vyjádření citů k dívce je jemný, avšak jeho kritika vůči ostatním je velice výrazná. *Viděli jsme všude příliš bílou radost, cítili jsme energii jakéhosi budoucího rozpětí. Slunce nás příliš oslňovalo a jasno vzduchu umdlívalo.*⁴⁹ Seznámení s dívkou považuje za důležitý citový okamžik. Následuje vstup do koncertního sálu a dosud něžný vypravěč se stává kritikem. *Celá ta buržoasní společnost s nejbujnější groteskní zvědavostí a všetečností nápadů počala omakávat své oběti.*⁵⁰

Kontrastní je i navázání na citový okamžik (zvýrazněný přírodním motivem) expresivním popisem. *Široká, kvetoucí rovina zavoněla nám v duši.*⁵¹ Expresivnost je vyjádřena pomocí groteskních obrazů a negativních motivů. *Zvláště mně se zdálo, že náhle utvořeným otvorem do jediné klenby našich duší vidím močál perspektivou skoupého života, kde se valí dav srážející se ranami loktů, zmáčknutý náhle ve vlny vynášející jednotlivé hlavy, a že tím otvorem očmouchává nás kdosi, jenž nemá na to právo a že špinavá makadla lezou po stěnách a po věcech, po papírech a knihách a pátrají kdesi i v soukromých hrobkách, jimž říkáme minulost.*⁵²

Lyrické vteřiny duše je soubor šesti krátkých, volně propojených črt, v nichž jsou nejvíce zdůrazněny mluvčí a fiktivní prostor. Cílem autora je *usvědčit společenské zlo anebo provést čtenáře celkem světa, v němž je člověku zápasit, hledat, vyzývat i proklínat.*⁵³

*Filozofické zjemnění prostorů, v nichž vypravěč v první osobě postupně v jedinečné zkratce a v rychlém tempu obzírá svět z pozice buřičsky naladěného chudého člověka z Čech konce století, jež je v závěru tohoto minicyklu obžalováno.*⁵⁴

⁴⁸ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 160.

⁴⁹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 159.

⁵⁰ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 162.

⁵¹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 163.

⁵² SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 164

⁵³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 208

⁵⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Slohová intence jako činitel vývojové dynamiky*. In: *Prameny české moderní kultury I.: materiály z mezioborového sympozia*. Praha: Ústav pro českou o světovou literaturu ČSAV, 1988, s. 157.

Autor čtenáře seznamuje s citovým rozpoložením a vnitřním stavem hrdiny již v úvodní črtě *Chvilé opuštěnosti: Odehrály se ve mně nějaké tragédie, a cítím se opuštěným*.⁵⁵ Hrdina je opuštěný, hledá vlastní smysl života, ale zároveň je kritikem nemorálních lidí. *Dívám se cize na ten cizí svět po mukách hledání, osamocení a výběru sensací z uměleckého pobouření. Ti tuctoví lidé žijí tak neotřeseně, pevně, usmívají se drze a krásné ženy mají po boku*.⁵⁶

Prostor se v črtách mění od konkrétních a reálných míst (město, venkov) na místa fiktivní (Údolí smutku). Do reálných míst autor vkládá fikční prostory a vytváří tak buď vysněná místa, nebo zvýrazňuje svůj odpor k některým prostorům. Například v črtě *Ráno v háji u rodné vsi* se hrdina probouzí v háji, který dobře zná, avšak ten se v jeho snech začíná měnit na moře: *Můj bože, jaké to bylo obrovské, jaké to bylo hučící Moře, neznámými touhami hučící Moře*.⁵⁷

Kontrast mezi městem a vesnicí je popsán v črtě *Apostrofa života*. Město autor popisuje jako špinavé a staré, černé a obehnané zdi, kdežto příroda v člověku vzbuzuje chuť žít. *Radost má chvěje se nad slunečnou řekou, smáčí se v ní, dotýká se lesů a bílých osamělých domů a plouží se travou nekonečných luk překlánějíc se přes úžasně tenké a dlouhé metlice*.⁵⁸ I v *Krajinářské pasáži* se věnuje kritice města a přiklání se k horské vsi, která pro něj znamená vytouženou zemi.

Prostředí se Sova nevěnuje v črtě *Radosti ze života*, v ní se však zamýšlí nad soudobou společností. *Naši nejzdravější lidé jsou požívační kosmopolité, dělají honorářovou, hnusnou, vlasteneckou politiku, mají kurtisany a připíjejí v tom skoro orientálním, požívačném městě Vídni na zdraví národa*.⁵⁹ V črtě dále polemizuje s Nietzsche a jinými významnými filozofy.

Poslední črta *Sen o údolí smutku* je opět negativně laděna a autor v ní obžalovává celé 19. století za způsobené utrpení a bolesti. *Chci čísti, ale nemohu více zahlédnout než začátek krví psaných písmen: My, shromáždění v bidě a zoufalství, tážeme se Tě, proč...vyzýváme Tě k zodpovídání před stolicí lidskou XIX. století...proč jsi stvořil...proč jsi dopustil...*⁶⁰

⁵⁵ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 167.

⁵⁶ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 168.

⁵⁷ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 172

⁵⁸ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 170.

⁵⁹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 173.

⁶⁰ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 176.

3.1.4 Impresionistická poetika a secesní estetika

Ačkoli se celá sbírka často označuje jako impresionistická, impresionistické tendence jsou nejzřetelnější v povídce *Rozvíření samotářských strun*. Projevují se méně výrazným dějem, který je potlačen lyrickými popisy přírody, jež doplňují a zvýrazňují emociální stavy hlavní postavy. Sova, ale i jiní impresionističtí autoři se snažili zachytit atmosféru daného okamžiku, k čemuž jim dopomáhala působivá vizuální scéna.

*Sovova impresionistická klaviatura je mnohem bohatší, jeho výraz je zjemněný básníkovou citovou poezií, která již tehdy prochází svým třetím vývojovým stadiem, a z nedostatku fabulačního smyslu se stává přednost: Rozvíření samotářských strun je zkomponováno jako malá významově polyfonní skladba z dějových peripetií a lyrických enkláv.*⁶¹

Příběh vypráví o umírajícím chlapci Norbertovi, který se zamiluje do své sestřenice Stáni. Tu však miluje i Norbertův učitel. V povídce sledujeme nejen Norbertovu lásku k dívce, zároveň však i jeho žárlivost a zklamání.

Popisy přírody často korespondují s náladami postav: *Slunce také koncem srpna počalo vychládati, nastala krátká, chladnoucí, žlutí zalitá odpoledne. Zimomřivý Norbert, jenž stal se před podzimem mrzutějším, a možno-li, ještě sušším, nechtěl již na sad, zvláště, když nebylo literáta, který by ho mohl baviti.*⁶²

Podstatný je kontrast ročních období, léto představuje šťastné období, kdežto zima to smutné: *Jenom Norbert... A ten Podzim ho zabil! Proč není ještě léto?!*⁶³

Sova v popisech přírody klade důraz na smyslové poznání a barevnost: *Sedali spolu za ztřeštěného bzučení much a víření, blýskání šídel, mdlého padání zlatých kruhů, jako by kdos prosíval čas hustým listím bříz, lísek, olší, buků. A přitom ta vzdouvavá navlhlá vůně měchu, načechraného do bludišť temnicích se v lesním pozadí.*⁶⁴

Mimo vlivu impresionismu si v próze všímáme i prvků secesní estetiky. Ta se vedle zmíněných tendencí projevuje například erotickými motivy: *S úžasem čekal a bledl podivnou touhou, když viděl, že Stáňa zdlouhavě a s lenivou elegancí rozepínala lehký letní svůj šat; slyšel skorem*

⁶¹ KUDRNÁČ, Jiří. *Vteřiny duše: drobná próza české secese*. Praha: Odeon, 1989, s. 18.

⁶² SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 143.

⁶³ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 147.

⁶⁴ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 137.

neslyšně zvonící spony, šum zvlněného šatu padajícího z jejích šerem neurčitě se rýsujících boků.⁶⁵

Dalším znakem secesní estetiky je ornamentálnost a dekorativnost vytvářená pomocí výrazů, kam patří vedle zmíněných popisů i některé výrazové a gramatické prostředky, jako je inverzní slovosled, hyperbolizace, expresivita a bohaté využívání přívlastků. *Přitáhla ji k sobě, nazdvihnuvši se poněkud, a přitiskla pod voskově žlutou jeho bradu žhavě pálicí rty, tak vášnivě, křečovitě sevřené a cukající nevýslovnou bolestí.*⁶⁶

3.2 Tematika a motivy

Sova v předmluvě prvního vydání naznačil hlavní téma některých povídek. *V Kastě živořící, v té maloměstské, šosácké lásce, v povrchní nemohoucnosti generace, ve venkovských pasážích črt, v tvrdém realismu ulic Anny a Ronze, v pošetilosti mladých lidí, v lyrice zahloubané na chvíli naší duše a ve smutcích samot na mnohých místech vyvírají dosud ty spodní prameny.*⁶⁷

Jedním z témat většiny povídek je kritika soudobé společnosti. Kriticky se Sova staví převážně k maloměšťákům. Sova své výhrady buď vyjadřuje v povídkách přímo, nebo na základě jednání postav ve vyhrocených situacích. Zaměřuje se na jejich omezenost, nemodernost, špatný vkus, ale i na jejich morálku a jednání v krajních situacích. Morálními otázkami se výrazně zabývá ve venkovských povídkách, jejichž cílem je poukázat na svědomí a reakce postav.

Prózami prostupuje i téma podstaty literatury, kterým se Sova zabýval v 90. letech v období České moderny. Hned v úvodní povídce *Dezinfekční století: dialog s kuriózním člověkem* jsou v dialogu proti sobě postavené dva protikladné názory, spisovatel se staví na stranu literatury, její kritik jí vyčítá, že je nemoderní. Sova však nepodává jednotný názor, diskusi prokládá argumenty a nechává čtenáře rozhodnout, na jakou stranu se přidá.

Mezi další prózy, jejichž hlavním tématem je zaměření na kritiku společnosti, patří *Kasta živořící*, symbolistní *Svátek smíření* a filozoficky zaměřené *Lyrické vteřiny duše*.

⁶⁵ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 140.

⁶⁶ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 130.

⁶⁷ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

Vedle kritického podtónu se Sova zaměřuje na mezilidské vztahy, na kterých demonstuje špatné vlastnosti postav. V povídce *Anna* se čtenář seznamuje s dívkou Annou a „starým studentem“ Ronzem, byl to *ošumělý, neohrabaný člověk s vousy venkovského geometra a se způsoby malostatkáře*.⁶⁸ Ronz je sice inteligentní, ale je nešťastný a stále hledá podstatu svého žití. Je však také velice cynický a kritický. Ronz se na nějakou dobu usadí na statku u mistra a jeho dcery Anny. Ačkoli Annu nejdříve považuje za hloupou, začne se s ní sblížovat. Jejich vztah přetne mistrova smrt. Anna, která doufala, že bude moci odjet na studia, musí zůstat na statku a postarat se o něj. Je zklamaná a začne nenávidět celý svět. Po smrti mistra musí odjet i Ronz, který začne k Anně cítit zášť a nepochopení z jejího jednání.

Vedle milostného vztahu je v povídce naznačen nespravedlivý přístup k dívkám, jako je Anna. Chtěla studovat, být svobodná, ale nikdy jí to nebylo umožněno.

Milostný vztah je pak rozvíjen i v povídce *Rozvíření samotářských strun*.

Téma rodinných vztahů se objevuje v povídce *Zaniklý domov: několik dojmů z návštěvy po pěti letech*. Hlavní postavou je student Madera, který se vrací po pěti letech do svého rodného města. Nepoznává chování svého otce, který se změnil po svatbě s novou manželkou, a k mladšímu sourozenci měl daleko bližší vztah než k němu. Madera tak cítí nepochopení ze strany otce a nenávisť k maceše. Vadí mu *její frivolní, lehkomyšlný úsměv k šedinám starce, její mladé bujné tělo v lenivé jakési grandece těkající, plnící dům, mazlíci se se svým jediňátkem, aniž znala jiných povinností*.⁶⁹ Hrdina vedle zklamání z rodiny v próze vyjadřuje strach a nechuť z maloměšťáckého života, kritizuje jejich poměry a chování. Příběh je propojen s Maderovým vztahem se starší slečnou Fried, který však není důležitou zápletkou a je na něm vyjádřeno pouze další Maderovo zklamání.

3.3 Postavy

Hrdinové Sovových próz se víceméně podobají. Většinou jsou to citliví samotáři a intelektuálové, často studenti, kteří nezapadají do maloměstské společnosti a nedokáží se jí přizpůsobit anebo ani přiblížit. Postavy odmítají soudobý svět a nerozumějí lidem okolo sebe. V prózách se Sova zaměřuje na vyjádření jejich nitra, tužeb, snů a celkového emociálního rozpoložení.

⁶⁸ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 19.

⁶⁹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 48.

Postavy jsou často tragickými figurkami, které ve světě tápou, avšak jsou vůči němu pasivní. Sova se nevěnuje detailnější vnější charakteristice postav.

Vedle postav intelektuálů se Sova zaměřil na postavy venkovských povídek, které jsou naopak vyobrazeny jako jednodušší, jednající na základě svých pudů, a tím se dostávají do tragických situací. Postava z povídky *Shon* se zabije kvůli nešťastné lásce, stejně tak dívka Krista, která je nešťastná v manželství. Impulzivně jedná i pytlák v povídce *Příčina strastí*.

Velkému zájmu o emoce a vnitřní stavy člověka se dostává v tezových a symbolistních povídkách, kterým na autentičnosti přidává i ich forma.

Vedle Kristly byla výraznější ženskou postavou Anna ze stejnojmenné povídky. I Anna odpovídá Sovově schématu osamocенého člověka, který touží po něčem víc než jen práci na statku. Představuje dívku, která neměla vzdělání, nebyla krásná a s otcem měla chladný vztah, avšak ani to jí nebránilo snít o lepším životě. Ani Anna se však nedokáže smířit se svým údělem života stráveného na statku, kde musí po smrti otce zůstat, a začíná nenávidět celý svět.

Ostatní ženské postavy jsou vedlejší a mají role milenek nebo platonických lásek a není jim věnováno příliš prostoru.

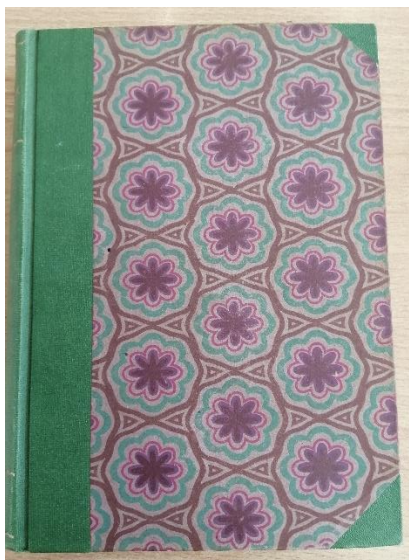
3.4 Časová a místní rovina

Povídky a črty nejsou historické, Sova je situuje do konce 19. století a počátku 20. V povídkách se nesetkáváme s konkrétními časovými údaji, avšak Sova naráží na tehdejší vládu a zabývá se událostmi typickými pro soudobou společnost.

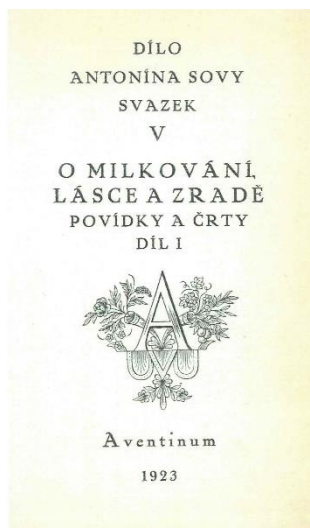
Místem příběhů se stávají jak maloměstské a městské scenérie jako studentské byty, kavárny, koncerty, ulice, tak i venkov. V městském prostoru se objevují postavy intelektuálů a studentů, kdežto na venkově „obyčejné“ postavy. Prostor je zvláště důležitý v symbolistních črtech, kde je město vykresleno jako ošklivé a venkov symbolizuje klid a svobodu. Venkov a příroda jsou pak centrem venkovských povídek, kde slouží jako doladění příběhu a soustředí se k němu určité situace.

4 O milkování, lásce a zradě

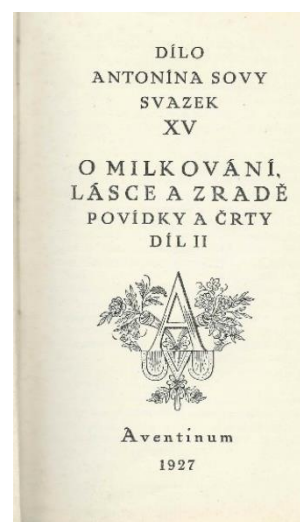
O milkování, lásce a zradě je dvoudílný soubor povídek, který vyšel v letech 1908–1909. První díl obsahuje deset povídek a druhý jedenáct a jednu novelu. Povídky z této práce již nesměřují k přílišné lyrizaci, ale autor se v nich soustředí na propracovanou fabuli a hlavní zápletku.⁷⁰

Obrázek 4 Obálka vydání z r. 1936 Zdroj: SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty*. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1936.

Obrázek 5 Titulní strana I. dílu Zdroj: SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty* Díl I. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923.

Obrázek 6 Titulní strana II. dílu Zdroj: SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty* Díl II. Praha: Aventinum, 1927.

Povídky jsou delšího rozsahu a skládají se z více nepojmenovaných kapitol. Drží se pouze jedné dějové linie a motivicky se velmi podobají. Autor v povídkách využívá jak ich formu, která dodává na autentičnosti vyjádření nitra postav, tak er formu. V tomto případě je vypravěč neosobní, avšak v otázkách morálky se nepřímě obrací na čtenáře.

Některé povídky z tohoto souboru se příliš neliší od sbírky *Povídky a menší črty*, Sova využívá obdobných motivů a témat. Tento soubor je také přirovnáván ke sbírce balad *Lyrika lásky a života*. *O milkování, lásce a zradě* jest se vši svou psychologickou hořkostí, zjitřeným neklidem, nervosní skepsí obdobou *Lyriky lásky a života*.⁷¹

⁷⁰ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 539.

⁷¹ NOVÁK, Arne a NOVÁK, Jan Václav. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995, s. 633. ISBN 80-7108-105-1.

I tento soubor vyniká určitou subjektivizací, jež spočívá v soustředění na reakce postav, nikoli na motivace a důvody jejich jednání.⁷²

V obou vydáních se objevují povídky impresionisticky laděné a povídky stavěné na realistic-kém a naturalistickém základě. Sova se vyhýbá symbolistní poetice, avšak v povídkách nechybí filozofické myšlenky. Ani v tomto souboru se však nevyvaroval kritickému tónu vůči maloměšťákům a soudobé společnosti.

4.1 Impresionistická poetika

Impresionismus se stejně jako v *Povídkách a menších črtech* projevuje v popisech přírody soustředujících se na barevnost a smyslové poznání. Příroda slouží k zvýraznění emociálních stavů postav, tudíž její popisy často korespondují s náladami hrdinů: *Obývali v létě vilu, celou bílou v zeleni, na břehu temné, široké a něčím rozesmutněné řeky. Temná, hluboká a líná, podobala se jezeru, které neustále těžkomyslně sní. O tom myslila, ona snědá, vážná a smutná paní.*⁷³

V povídkách se klade důraz na uplatnění kontrastu mezi podzimem a jarem jako smutným a šťastným obdobím: *Pozdní léto sesmutňovalo ještě náladu. Perspektivou chudého města naskicované stráně pozdvihly osamělé stromy do tichého večera jako ztlumené polovýkřiky, a ticho opuštěných sadů vystláno bylo ostrými stíny.*⁷⁴

Autor se mimo zaměření na působivé scény věnuje i dalšímu smyslovému poznání, jako je zvuk či vůně: *Byl večer dusného léta. Oknem vanula prachem zadušení vůně protějšího parku. Hukot tramwayí a mizení barevných světél odráželo se ve sklech oken. Dužnaté veliké listy květin nad bílými květináči vadly stupňujícím se horkem. Když neustaly výčitky, doktor Nyklas sesílil hru; zironizoval vážnost jich tím, že napodobil v base bouři a pak zase v primu sladký, tázavý hlas.*⁷⁵

⁷² LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 421. ISBN 80-7106-308-8.

⁷³ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty* Díl I. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s.12.

⁷⁴ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty* Díl I. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 52.

⁷⁵ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty* Díl I. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 26.

I v těchto sbírkách se nacházejí prvky secesní estetiky. Mimo popisnosti a vyličení přírody se vyznačují erotičností nebo dekorativností výrazů: *Byla ostatně eroticky založená, tak ledově klidná k hříchu. A pak milovala celý svět, jen jeho nemohla, jeho nemohla.*⁷⁶

*Ona dýchala a sténala neznámou rozkoší, beze slova, zaťaté zuby do rtů, jež byly prudce líbány tak, až nabíhaly temně rudou krví. Její líce zkrvavěly. Z očí přivřených žhnuly ztravující se ohně v bezvědomém a hrozném žáru. Ruce jeho dotýkaly se jejího chvějícího se ramene.*⁷⁷

4.2 Tematika a motivy

Povídky se tematicky a některými motivy podobají povídkám z předcházejícího souboru. Již v názvu jsou uvedena hlavní témata – láska a zrada. V povídkách převažuje milostná tematika a mezilidské vztahy. Naprostá většina povídek je pesimisticky laděna a vede k tragickému konci ať už ve formě nešťastné lásky, nebo smrti.

Častým motivem povídek je sebevražda. Na tomto motivu Sova dokazuje zoufalství zklamáných postav, které se uchýlí ke krajní možnosti. Sebevražda však není hlavním tématem povídek, ale vyústěním vyhocené situace. Výrazněji se projevuje v povídce *Kouzlo, jež zbylo po smrti*, která popisuje reakci rodiny a přátel na smrt mladé dívky, která se zabila kvůli nenaplněné lásce.

V povídce *Stárnoucí milenka* Sova popisuje loučení dvou milenců, které skončí jejich rozchodem. Sebevražda je v této povídce jakýmsi morálním vyústěním. Žena se milenci nejprve rozhodne pomstít vztahem s jinými muži, avšak je sama ze sebe znechucená a jediným řešením se pro ni stává sebevražda. *A přesvědčena o konci všeho i o svém stárnutí, přichoulila se k zelenomodrým vlnám, podivně chladícím.*⁷⁸

Motiv nešťastné lásky a sebevraždy se objevuje i v povídce *Nasyčený*. Sledujeme vztah mezi vychytralým a záletným Janem Adamem a prostou dívkou Klárou. Adam je zde charakterizován jako negativní postava, která využívá dívky ke svému potěšení. Klára představuje opačný pól, je nevinná a naivní. Když se s ní Jan Adam rozejde, pokusí se zabít, ale je zachráněna. Povídka se od předchozích liší poměrně šťastným koncem.

⁷⁶ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I.* 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 41.

⁷⁷ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I.* 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 138.

⁷⁸ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II.* 2. vyd. Praha: Aventinum, 1927, s. 13.

Téma vztahu mezi záletným mužem a naivní dívkou je vylíčeno i v povídce *Lukáš, spravedlivý člověk z jihu*. Dívka Karla se i přes výtky bratra Lukáše seznámí s mladým mužem Rudolfem. Karla se do něj zamiluje, ale Rudolf se k ní chová zle a donutí ji dát mu veškeré její peníze a později ji přesvědčuje k prostituci. *Zvykla si i takto žít, ať jí lichotil anebo ať jí bil. Nemohla zapomenout, že to byl člověk, s kterým musila žít.*⁷⁹

Sova vedle tématu milostného vztahu pracuje i s morálkou. I přesto, že Karla byla naivní a nechala se obelstít, není charakterizována jako primárně pozitivní postava, neboť neposlouchala svého bratra a pod vlivem Rudolfa se změnila. Jedinou morálně čistou osobou se tak stává Lukáš, který se o dívku ke konci příběhu postará. Milostná tematika je propojena s motivem nevěry a nešťastného manželství. V povídce *Když manželství umíralo* sledujeme vzájemnou nevěru manželů, která souvisí s nenaplněnou láskou. Žena je zklamaná ze svého muže, který ji rozkazuje, zároveň ho však nemůže opustit. Povídka se věnuje ženiným citům, jejímu citovému rozpoložení a myšlenkám. Na jednu stranu chce být svobodná a nepatřit nikomu, na druhou se vždy ze strachu vrátí k manželovi. *A ujišťovala jej, že jej nemá ráda, nemá, ale že měl na ni velkou moc. Tak dlouho jej ujišťovala, až počalo mu jihnouti příliš sobecké srdce.*⁸⁰ Ani tato postava není i přes svůj složitý osud charakterizována jako pozitivní, neboť se sama dopustila nevěry a lži.

Motivy nevěry a vzájemné nenávisti se projevují i v povídkách *Před plesem* nebo *Cicisbeo*. V této povídce morálně zkažená, materiálně založená žena Hana podvádí svého manžela s mladým mužem Denkem. *Denk ji vábil jako galantní dobrodružství. Muž ji odpuzoval.*⁸¹ Její manžel se však o nevěře dozví a ženu opustí.

V rozsahem delší povídce *O krásné přítelkyni a dobách smutku* je vylíčen neobvyklý milostný trojúhelník. Inženýr Razím po smrti manželky musí vychovávat syna sám, avšak na její žádost si nechává pomáhat s výchovou od manželčiny přítelkyně Aliny, která je ovšem vdaná. Ačkoli Razím považuje Alinu za pouhou výpomoc, později se do ní zamiluje. Její manžel pro něj začíná být přítěží a žárlivý Razím se ho touží zbavit. I v této povídce se tak objevují kontrastní motivy lásky a nenávisti.

Milostné téma zobrazující setkání dvou milenců je pak rozvíjeno v krátké povídce *Svatyně*.

⁷⁹ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II*. 2. vyd. Praha: Aventinum, 1927, s. 128.

⁸⁰ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 23

⁸¹ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 36.

Téma lásky a nenávisti je doplněno společenskými tématy a rodinnými vztahy. V krátké povídce *Rodinný soud* se autor například zabývá předsudky rodiny vůči synově prosté, ale pracovitě nevěstě.

Tématu opuštěnosti se Sova věnuje v povídce *Ztroskotání*. Je to příběh o inteligentním muži, který se odstěhoval do velkého města, ale městu se nedokáže přizpůsobit. *Neměl bys konečně přizpůsobit se také poměrům? Neměl bys žít již přítomností? Mohl jsi dávno zapomenouti původního a hrdého svého určení, předpokladů, podmínek, míst zakopaného pokladu. Také já existuji, starám se, ba rostu. Měl bys dávno fantastické blouznění po nedosaženém považovati za skončené mládí. Měl bys kořeny svoje vlídně zapustiti do prsti, kam tě zavál osud. Tak mluví město.*⁸²

Vedle milostných vztahů se Sova dotýká i poměrně tabuizovaných témat, jako je domácí násilí (*Lukáš, spravedlivý člověk z jihu*) nebo rozvod. Téma rozvodu a volné lásky je rozvíjeno v povídce s příhodným názvem *Rajka erotická: Ona silně eroticky založená čtoucí a mluvící o volné lásce musila se zmocnit konečně jejího ovoce, utěšoval se.*⁸³

Tabuizované téma Sova využívá v povídce *Kvido*. Hlavní hrdina je odmítán společností, ale i rodinou kvůli onemocnění způsobeným prostopášným životem. *Vědělo se o něm, že z mládí poznal mnoho žen, že žil s nimi a bouřil, a že jeho choroba má původ v bouřlivých těch letech.*⁸⁴

V povídce *Herec a nadšení* se setkáváme s namyšleným hercem, který přijíždí do své rodné vsi. *Najednou stal se obdivovaným, velice váženým. Všichni jako by zapomněli, jak sběhl ze studií, jak se toulal se společnostmi. A že jeho minulost nebyla právě ke cti ani rodině ani obci. Teď jednal s nimi s vysokou jako kníže. Ba rozhazoval hojně peněz na oslavné pitky.*⁸⁵ Je kritický, ale zároveň se dozvídáme, že je osamělý. Tématem povídky je návrat člověka na ves. Postava herce je zcestovalá, znala velkoměsta, ale dostává se do střetu s maloměstským až vesnickým prostředím. Opět se dostává kritiky maloměsta jakožto zpátečnického proudu. V díle se do kontrastu staví maloměstská a velkoměstská společnost. Herec přijíždějící zpět do rodné vsi je povrchní a opovrhuje svými sousedy, kteří jsou na druhou stranu konzervativní a nemoderní.

⁸² SOVA, Antonín. *O mlkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II*. 2. vyd. Praha: Aventinum, 1927, s. 56.

⁸³ SOVA, Antonín. *O mlkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 49.

⁸⁴ SOVA, Antonín. *O mlkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 68.

⁸⁵ SOVA, Antonín. *O mlkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 5.

Podobně jako v předcházejícím souboru povídek, ani v tomto Sova neopomenul otázku o potřebě umění a jeho budoucího směřování. *Míti mladou, slepou, bezohlednou, nikým neubíjenou odvahu, toť vše. Toť tajemství každého úspěchu a síly k předržení krisí i k dosažení nových možností v rozvoji umdlévajícího již umění.*⁸⁶

Obdobné názory se nacházejí i v povídce *Moje paní Eckermanová. Nová literatura zabývá se bude oprostováním kulturnějšího člověka z přežilých dějinných tradic a hledáním a nalézáním lepších forem života.*⁸⁷

Ve všech povídkách se opakují motivy lásky, nevěry, morálky či tragického konce života. Avšak některé povídky se vymykají. *Podzimní lidé* je vedeno jako jakýsi dialog, ve kterém muž s duševně nemocnou ženou řeší otázky bytí a vyššího smyslu člověka zahaleného v apokalyptickou náhodu, která se dohaduje tisíce tisíců let.⁸⁸

Vallium Vallis popisuje putování muže přírodou, který se vrací do rodné vsi a potkává se starými známými. Důraz se v této povídce klade na splynutí člověka s přírodou. *Má krev je zažehlá pobytém na vsi a v lesích. Ztratiti se jednou za dvacet let, býti sám a sám. Co může být krásnějšího?*⁸⁹ Ačkoli je příběh je protkaný vzpomínkami na mužovu dávnou lásku, je vyličený jako idylka zobrazující rozptýlení od každodenních starostí.

Zápisky o marném pokusu rehabilitace je povídka, která nemá ucelený děj, ale sleduje osamělého muže, který odešel hledat na venkov klid a vymanit se ze své minulosti, kterou trávil ve vězení. Postava hodnotí obyvatele venkova, zamýšlí se nad svou minulostí a současným životem a často diskutuje s podobně smýšlejícím sousedem panem Bernerem o vážných i méně vážných problémech.

Povídka *Vzpomínka na pohřbený sad* pracuje s motivem neočekávaného zážitku. Osamělý student potkává v sadu exotickou zpěvačku, ze které má zvláštní pocit. Druhý den se s ní setkává znovu, ale tentokrát i s jejími přáteli. Díky nim zažije první dobrodružství v Praze a poznává zcela nový svět. Konec povídky se odehrává o dvacet let později, kdy se hrdina prochází městem a matně vzpomíná na svůj zážitek.

⁸⁶ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I. 2.* vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 11.

⁸⁷ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I. 2.* vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 109.

⁸⁸ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I. 2.* vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 56.

⁸⁹ SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I. 2.* vyd. Praha: Ot. Štorch-Marién, 1923, s. 75.

Novela *Píseň o skryvané zradě* se motivicky ani tematicky příliš neliší od předcházejících povídek. Zobrazuje život rodiny Mayových – Mary, jejího bratra Emila a jeho manželku Loru, která je v manželství nešťastná. Lora i Mary se zamilují do stejného muže, lékaře Adama. Mezi ženami začnou rozepře a ukončí své přátelství, žárlí na sebe a předhánějí se, která Adama získá. Nakonec je to Lora, kdo přítelkyni a manžela zradí a uteče s Adamem během městské slavnosti. V novele se tak překrývají jednak milostné motivy, jednak motivy zrady vůči přítelkyni a manželovi.

4.3 Postavy

Sova se u postav svých příběhů nezaměřuje na vnějškovou charakteristiku, jako na vyjádření jejich nálad a pocitů. Hrdiny próz jsou osamělí a izolovaní lidé hledající lásku. Často se nacházejí v nešťastném vztahu nebo zažívají životní krizi.⁹⁰

V prózách převažují mužské postavy, často to jsou studenti nebo vzdělanci z města opovrhující maloměstem. Ženské postavy jsou vedlejší, většinou mají roli nevěrných manželek nebo milenek. Na druhou stranu ani muži nejsou charakterizováni jako čistě pozitivní postavy. Sova se věnuje morálnímu smýšlení postav a zaměřuje se na vyjádření jejich pocitů a nálad.

Některé postavy vyjadřují povahovou polaritu. Nejvýraznější kontrast je v povídce *Kvido*, ve které sledujeme vztah dvou bratrů Kvida a Otty. Kvido je student, hubený a povýšený podivín. Nejraději tráví čas sám s knihami. Jeho bratr Otta je jednoduchý, vzhledově výraznější a pracovitý. Otto na Kvida však žárlí a závidí mu jeho život, i přestože je vážně nemocný a umírá.

4.4 Časoprostor

Sova děje svých povídek opět situuje jak do venkovského prostředí, tak do měst, hlavně do studentských bytů nebo krásných vil. Mimo povídek odehrávajících se v Praze zůstává nekonkrétní, například v povídce *Herec a nadšení* mluví o městu, které označuje pouze jako T.

V povídce *Stárnoucí milenka* Sova situuje děj do Itálie. Toto místo mohlo být zvoleno kvůli stylizaci milostného příběhu.

⁹⁰ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 539.

Jak již bylo řečeno v předcházející kapitole, malá města jsou často kritizována kvůli nevkusu jejich obyvatel, jejich omezenosti a také například kvůli pomluvám. Na druhou stranu se vypravěč kladně nestaví ani k velkým městům: *Praha je střízlivá, klepařská, počestná. Poskytuje málo příležitostí k aventurám. Solidní měšťácké hnízdo, hehe. Kalná Vltava s mastnými, sazo- vými skvrnami, jež plují, plují, plují... Kalné a všední životy, ustarané o zítřek.*⁹¹

Ačkoli Sova není v popisu měst příliš detailní, spíše se soustředí na jednání jeho obyvatel, jeho popisy venkova a přírody jsou často dlouhé a prodlužují děj. Popisy slouží hlavně k zachycení okamžiku a dotvářejí nálady postav. Často se příběhy odehrávají u řek nebo na kraji lesa.

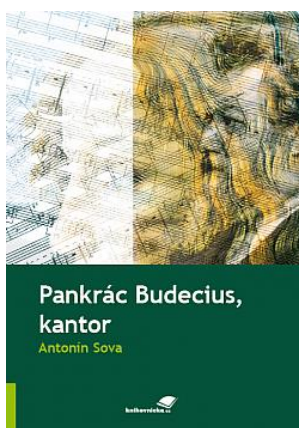
⁹¹ SOVA, Antonín. *O mlkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I.* 2. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923, s. 31.

5 Pankrác Budecius, kantor

Pankrác Budecius, kantor je humorná novela zasazená do jižních Čech 18. století. Ačkoli dílo nezaujímá významné místo v dějinách české literatury, v Sovově tvorbě představuje vybočení z jeho dosavadní prozaické tvorby, která se vyznačovala omezenou dějovostí a lyričností. Novela vyniká svou tematikou, epičností, ale i humorem. *Po abstraktních básních Žně potřeboval nasytit svou tvorbu skutečným životem lidu, je ho drobnými starostmi i velkými bolestmi.*⁹²

Obrázek 7 První vydání novely
Zdroj: <https://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/pankrac-budecius-kantor-25268>

Obrázek 8 Poslední vydání novely
Zdroj: <https://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/pankrac-budecius-kantor-463916>

5.1 Literárně-historický kontext díla

Dílo *Pankrác Budecius, kantor* bylo poprvé vydáno v roce 1916 v období První světové války, jež znamenala podstatný zlom v Sovově stávající tvorbě. Sova se odprošťoval od dosavadních poetik a vlivů a hledal pevný bod, na který by se v těžkých časech mohl upnout. Stejně jako mnoho jiných spisovatelů *procítoval své češství, svou spojitost se zemí a lidem, s jeho bolestí, hněvem i nadějemi, s přítomností národa i s jeho minulostí a tradicemi.*⁹³ V této době byl také již velmi nemocný a často vzpomínal s láskou na své dětství strávené na venkově.

Přestože se Sova v díle vyhýbá lyričnosti a uměleckým tendencím z předcházejících próz, tak využívá některých postupů realismu, jehož znaky nacházíme v předcházející tvorbě, zvláště v raných básních, později i v některých povídkách. Realismus se v novele projevuje epickou

⁹² BRABEC, Jiří. Doslov. In. Sova, Antonín, *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 89.

⁹³ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 87.

stránkou, nezaujatým a vševědoucím vypravěčem, a hlavně *pravdivým zpodoběním českého domova*.⁹⁴ Sova se zaměřuje nejenom na život venkovského kantora, ale i na tradice a morální smýšlení tehdejších lidí.

Ani v této novele se Sova nevyvaroval kritickému podtónu, který byl však často zjemněn humorným podtextem. V díle je kritizována převážně vyšší společnost (šlechta), jež je vykreslena jako povrchní a opovrhující nad obyčejnými lidmi. *Podívejte se na toho neohrabance! A ten že se líbí naší komorné Lízince? Ach ty ruce! To se bude mít dobře ubohý klavicemba!*⁹⁵

Sova se pozastavuje nad jejich morálkou a znučeností, když zintrikovali námluvy Budecia a komorné Lízinky za účelem vlastního pobavení. *Paní hraběnka málem se již nudila v záloze. V tu právě chvíli objevila se na místě drobné své intriky, zažvatlala smějíc se po česku svému muži i hraběti „Incroyablovi“, čekajícím, co se stane, takže i Budeciovi se vyjasnilo a mohl rozumět.*⁹⁶

Spisovatel se kriticky nestaví pouze k jednání šlechty, ale i k postojům mladší generace, která nerozumí Budeciovým metodám výuky. V novele se tak objevuje kontrast mezi starou a novou generací. *Ba i umění počalo jej opouštět, neb dorost stavovský, mládež počala jaksi pochybovat o správnosti jeho metody, o podrobnostech i o celku jeho vědění. Nová móda, říkal.*⁹⁷ Tato kritika je víceméně nadčasová a pro Sovu nebyla cizí ani v přecházející tvorbě.

5.1.1 Prvky novoklasicismu

Mimo realistických tendencí se v díle nacházejí i prvky novoklasicistní poetiky, jež se rozvíjela v době vzniku novely. Dílo je tak označované jako novoklasicistní.

Novoklasicismus se vyznačuje důrazem na intelektuální stránku, směřuje k objektivitě a racionálnímu pojetí jevů. Autoři dodržují vyváženou a ukázněnou formu a střídmy a kultivovaný styl.⁹⁸

⁹⁴ BRABEC, Jiří. Doslov. In. Sova, Antonín, *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 89.

⁹⁵ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 24.

⁹⁶ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 29.

⁹⁷ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 58.

⁹⁸ *Dějiny české literatury IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 24. ISBN 80-85865-48-3.

Podporoval jej přední kritik F. X. Šalda, který v té době směřoval od individualismu k řádu, k nadosobnímu poslání umění. Autoři se tématy obvykle obraceli k minulosti. Neusilovali ovšem zachytit dobový kolorit, běželo o zpodobení nadčasových, základních rysů osudu člověka ve světě. Ne osobní dojmy, ne psychologická analýza, ale sevřené neosobní vyprávění bylo jejich cílem. Šalda a autoři mu blízcí směřovali k mravní kázni a duchovním, spirituálním hodnotám.⁹⁹

V novele se Sova obrací k historii a v jejích kulisách zobrazuje důležité morální aspekty mající nadčasovou platnost. Příkladem je nejenom jednání vrchnosti, ale i trest Pankráce Budecia, který se musel kvůli nevhodnému chování vzdát syna. Sova se již nezaměřuje na charakter jedince, ale na jeho osud.

Dalšími znaky novely je zachycení spirituality, jež je vyjádřena Budeciovou vírou v Boha a strachem z ďábla, který ho děsí po smrti manželky.

Mimo prvků zmíněných stylů se dílo často přirovnává k některým prózám Aloise Jiráska z roka s svou podobností v *zobrazení nálady doby, v její zálibě v odlehčených křehkých tvarech, jejímu smyslu pro umělecký detail a drobnokresbu i její hravé zábavnosti*.¹⁰⁰

5.2 Žánr

Doposud se Antonín Sova kromě básní věnoval pouze románům či povídkám, avšak dílo *Pankrác Budecius, kantor* se žánrově určuje jako novoklasicistní novela. Má kratší rozsah, neobsahuje mnoho popisů a zaměřuje se na jednu dějovou linii. Důležitá je pointa, jež spočívá v hledání klidu a uvědomění hlavní postavy Pankráce Budecia.¹⁰¹ Sova v novele humorně zobrazuje život obyčejného člověka.

Novela je zasazena do historického rámce vlády Josefa II. na konci 18. století a lze o ní hovořit jako o historické, neboť je vyprávěna s velkým časovým odstupem, zobrazuje historické jevy (mor) a zmiňuje skutečné postavy tehdejší doby (rod Šternberků). Hned v úvodu Sova považuje toto století za období, kdy si lidé vážili učitelů, na druhou stranu ale lidé zažívali velké starosti, jako byly například nemoci. Autor však v próze až na zmínku o moru utlumuje negativní

⁹⁹ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 509. ISBN 80-7106-308-8.

¹⁰⁰ PEŠAT, Zdeněk. Doslov. In: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1975 s. 3–7.

¹⁰¹ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1984, s. 249.

stránky Budeciovy doby. Historické pozadí, ale i humor vedou ke *stylizaci příběhu, který osciluje mezi skutečností a pohádkou, nebo jak Sova sám žánrově určil svou novelu, legendou.*¹⁰²

Příklad kontrastu mezi realitou a skutečností je naznačen již úvodním slovem „*Za onoho času*“, který je následně konkretizován „*ke konci 18. století*“.¹⁰³ Dalším možným kontrastem mezi realitou a fikcí jsou Budeciovy představy o ďáblu, které ho často ovlivňují ve skutečném životě.

Historická stylizace je dále doplněna archaizovaným, až básnický působícím jazykem: *Byl Budecius sdílný jako překypělý potok v pozdním podzimu.*¹⁰⁴ K vyjádření autentičnosti jazyka šlechty přispívají projevy ve francouzštině.

5.2.1 Quasi legenda

V podtitulu Sova uvádí, že se jedná o tzv. quasi legendu, tedy legendu „jen jako“. Pešat¹⁰⁵ v doslovu označuje příběh za jakýsi humorný apokryf legendy.

Novela má znaky legendy, avšak vypráví o fiktivní postavě, nikoli o skutečném svěťce. Novela obsahuje tradiční motiv o vině a trestu, pokání, potrestání a strachu z ďábla. Budecius, ačkoli slušný učitel a vzorný otec, zanedbával manželku a pomyslným trestem se mu stává sňatek s novou ženou, která mu zakáže to, co má rád – hudbu. Zároveň se musí vyrovnat s ďábelskými myšlenkami a pokušením, až nakonec zpěvem prostopášných písní přijde o syna a nesmí vykonávat svou činnost. Po životním pádu se vydává na cestu za „vykoupením“, při které vyučuje děti po vesnicích a postupně se navrácí k tomu, co musel opustit. Při svém putování se opět stává uznávaným kantorem. Ztrácí svou špatnou pověst a konečně má možnost setkat se synem. Budecius dojde ke klidu a usmíří se synem a manželkou Lízinkou.

¹⁰² PEŠAT, Zdeněk. Doslov. In: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 3–7.

¹⁰³ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 7.

¹⁰⁴ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 62.

¹⁰⁵ PEŠAT, Zdeněk. Doslov. In: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 3–7.

5.3 Kompozice a výstavba textu

Novela je rozdělena na nepojmenované kapitoly, které na sebe navazují s volnějším přechodem. Sova se vyvaroval detailní popisnosti. Novela rozvíjí jednu dějovou linii, kterou je část dospělého života hlavní postavy. Příběh je vyprávěn chronologicky s časovým přeskokem několika let a je proložen písní, která způsobila Budeciovy problémy.

V úvodu knihy autor začíná s představením hlavní postavy a jeho postavením na vesnici. Větší dramatičnosti se dostává, když se Budecius musí vzdát syna a je zbaven své činnosti. Jeho cesta po Českomoravské vrchovině je vyprávěna o několik let později bez většího zaujetí a jsou jí věnovány pouze tři kapitoly. Závěr knihy končí šťastně návratem Budecia do rodné vesnice.

Vypravěč je neosobní a vševědoucí, vyznačuje se lehce ironickým tónem. Sova se do postav na rozdíl od předcházejících děl nestylizuje.

5.4 Námět

Ačkoli se První světová válka v díle neobjevuje, próze vytváří historický kontext. Sova se chtěl ve složité době věnovat idylickému tématu a také chtěl zdůraznit morální kvality českého národa, vyjádřit svou lásku a obdiv k českému lidu *nezištných, prostých, milujících bohatství vytvořené člověkem stejně jako přírodou.*¹⁰⁶

Dílo vykazuje známky autobiografičnosti, avšak oproti předcházejícím prózám se Sova neprojektuje do svých postav duševně a skrze emoce, ale čerpá ze svého dětství a rodiny. Děj situuje do jižních Čech, odkud pochází rodina jeho otce Jana Sovy. Autor vyrůstal v Pacově a venkov a jeho tradice pokládá za velice důležité a v době války jsou pro něj jedním z morálních bodů, na který se upíná.¹⁰⁷

Postava Pankráce Budecia je stejně jako Sovův otec Jan venkovským učitelem a muzikantem. Jan Sova také svého syna učil od dětství hrát na hudební nástroje a toužil po tom, aby se Antonín stal muzikantem. Chování Budecia se shoduje se Sovovým životem i ve vztahu k matce. Jeho otec se matce příliš nevěnoval a více času trávil hraním a knihami. Matčina smrt byla pro Sovu

¹⁰⁶ BRABEC, Jiří. Doslov. In. Sova, Antonín, *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 88.

¹⁰⁷ ZIKA, Josef, BRABEC, Jiří. *Antonín Sova*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 18–19.

těžká a po její smrti se otci odcizil. Ačkoli v díle se nedozvídáme příliš o životě Karla Marii, tak stejně jako Sova budoval kariéru v Praze.¹⁰⁸

5.5 Téma

V knize sledujeme cestu venkovského kantora, zdánlivě obyčejného člověka, za životním uvědoměním a smířením se svým osudem. Důležitými momenty, které procházejí knihou, je nejen Budeciova víra v Boha a láska k hudbě, ale i vztah se synem Karlem Mariou.

Obrázek 9 Budecius na zábavě
Zdroj: SOVA, Antonín. Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda. Praha: Československý spisovatel, 1954.

Po smrti manželky zůstane na výchovu syna sám a novému sňatku se služebnou Liselotte (Lízinka) se vyhýbá, avšak nakonec je donucen se s ní oženit. Manželství není šťastné, jelikož mu žena rozkazuje (trestem je zamykání nástrojů do skříně). Hudba pro Budecia představuje vše, ale stává se mu nakonec osudnou v okamžiku, kdy na zábavě zpívá nevhodné písně. Za to je vikářem zbaven živnosti a nesmí se starat o syna. Budecius tak ztrácí vše, na čem mu záleželo a rozhodne se vydat na cestu po Českomořavské vrchovině. Na své cestě se stává uvědomělým a pomalu nachází klid. Ve vesnicích ho vítají jako vzdělaného muže a je velmi uznávaný. Konec jeho cesty nastává, když opět uslyší o svém synovi.

Vztah se synem Karlem Mariou je dalším důležitým tématem novely. Otec se synem měli za chlapcova dětství blízký vztah a společné zájmy, Budecius mu byl nejen otcem, ale i učitelem. Po Budeciově odchodu se nedozvídáme, co se s chlapcem stalo, avšak po několika letech se stal pražským skladatelem a následoval tak svého otce. Ačkoli jsou oba rádi, že se znovu setkali a usmířili se, Budecius se rozhodne vrátit do jižních Čech, usmíří se s druhou ženou Lízinkou, a i přes malé rozepře spolu stráví zbytek života.

V díle se objevuje i přístup k tradicím, morálce a náboženství. Budecius je nositelem venkovským tradic, je místním hudebníkem a učitelem mládeže. Často hraje na venkovských oslavách nebo na pohřbech.

¹⁰⁸ ZIKA, Josef, BRABEC, Jiří. *Antonín Sova*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 20–21.

Ačkoli je Budecius představen jako věřící a slušný muž, rád se baví na venkovských zábavách. *Před školním okresním dozorcem, panem vikariem, svým vlastním příbuzným, jenž ho sem dosadil a ochraňoval, chvěl se nesmírnou bázní; ruce mu líbal a své hříchy, jichž se často dopouštěl hraním po hospodách na svatbách a na hodech (což mu bylo přísně zakázáno), s lišáckou chytrostí před ním tajil.*¹⁰⁹

Ačkoli v Boha věří, obrací se k němu pouze ve chvílích zoufalství, daleko silnější je jeho pověřivost a strach z ďábla, který po smrti manželky zesílí. *Budecius, procitnuv před ránem v potu, počal přemítati vážně o trojdílném svém snu. Usoudil z něho, že nebožka, andělsky trpělivá a na zemi blahoslavena, je kůry nebeskými a snem že dán mu důkaz, jak vzdálen je dokonalosti a dobroty, že souzen je pekelnými mocnostmi za protivensství nebožce spáchaná.*¹¹⁰

Próza částečně vzdává hold i učitelství a nastiňuje postavení tehdejších kantorů. Mimo jiné se Sova dotýká vlastenecké tematiky a zmiňuje se o tom, že na vesnicích se nepodléhalo němčině. *Stále se učilo česky. Stále stačilo Budeciovi to, co uměl, náboženství, čtení, psaní a počty. Jeho kurent a latinka, jeho důmyslná trojčlenka, jeho biblické výklady, vzácné na ten čas pověřivosti, těšily se oblibě žákův i dospělých.*¹¹¹

5.6 Motivy

5.6.1 Náboženské motivy

Pankrác Budecius byl věřící člověk, který se však k Bohu obracel převážně až ve chvílích úzkosti. Daleko větší důraz byl kladen na jeho pověřivost a velký strach z ďábla. *Chraň Bůh, nemohlo se tvrditi, že by byl Budecius příliš pobožný nebo rigorosní. To jen v dobách úzkosti.*¹¹² Budeciův strach z ďábla je spojen s vesnickou pověřivostí. Zvláště po smrti manželky měl strach z trestu, který by ho mohl za její zanedbávání čekat.

Sova se v novele zaměřuje na motiv viny a trestu, se kterým se Budecius musí vypořádat a jenž ho i přes jeho jinak spořádaný život děsí. Po smrti manželky se mu zdá sen, ve kterém sleduje svou manželku do nebe. Dostane však strach, že manželka ho před Bohem odsoudí a on po

¹⁰⁹ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 9.

¹¹⁰ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 10.

¹¹¹ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 56–57.

¹¹² SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 8.

smrti nepůjde do nebe. Jako pomyslný trest se mu dostává jeho druhé manželky, která mu zakáže hudbu.

I Budeciův vztah k Bohu je typickým příkladem jednání obyčejného člověka. Budecius jako vzdělanec se seznámil s řadou náboženských knih, sám skládal církevní písně a pravidelně hrával na bohoslužbách, avšak v některých chvílích se od Boha vzdaluje.

5.6.2 Motiv rodiny

V úvodu novely se čtenář seznamuje s Budeciovým rodinným životem. Dozvídáme se, že ačkoli je správným kantorem a hudebníkem, nechoval se přívětivě ke své manželce a až po její smrti si uvědomuje svou ztrátu a dává si její skon částečně za vinu. V novele je zdůrazněno, že ani mladý Budecius se o svou matku nestaral a raději s otcem poznával svět.

Ačkoli se Sova v novele vyhýbá líčení duševních stavů, v momentě, kdy Budeciovi zemře manželka, popisuje kantorovy pocity. *Čekal dny i noci zcela jistě, že dostaviti se musí nějaký trest za to, že nebožku zanedbával, že si jí nevšímal, ji dokonce nenáviděl, utíkal od ní sobecky k notám, do krčem...*¹¹³

Syn Karel Maria je jeho žákem, chodí společně po domech a zábavách hrát, ale jejich vztah se přetrhne Budeciovým prohřeškem. Se synem se setkává až po 25 letech, kdy má Karel Maria svou vlastní rodinu a ačkoli otce uznává, stále nechápe, proč za sebe nikdy nebojoval. Oba muži k sobě i přes malé rozepře opět najdou cestu a usmíří se.

5.6.3 Motiv cesty

Významný je v díle motiv cesty, který v doslovném významu představuje Budeciovo putování po Českomoravské vrchovině, ale zároveň přeneseně putování za vlastním klidem a životním vyrovnáním a také hledáním cesty zpátky ke svému synovi.

Na své cestě se věnuje tomu, co má rád, ale nikde nezůstává příliš dlouho. Na cestě se zbavil svého strachu a pověřčivosti a také se mu vrací jeho dobrá pověst. Budeciova pouť je zakončena shledáním a usmířením se synem.

¹¹³ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 20.

Obrázek 10 Zobrazení Budeciova putování
Zdroj: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda* Praha: Československý spisovatel, 1954.

5.6.4 Motiv hudby jako smysl života

Hudba je Budeciovým smyslem života. Je na ni upnutý a vyučuje jí nejenom svého syna, ale i ostatní žáky na vesnici. Hudba mu zbude i na cestě po Českomoravské vrchovině, kde ji vyučuje rovněž. Díky hraní také zapomínal na svůj strach.

Hudba je spojena nejenom s příjemnými pocity, ale i s jeho životními tresty. Kvůli hudbě zanedbával manželku, takže byl potrestaný novou ženou, která mu jeho nástroje zamykala do skříně. Také s druhým prohřeškem je spojeno muzicírování, kvůli kterému ztratil syna. Hudba a hraní však spojovalo Pankráce a Karla Mariu, který se hudbě a skládání věnoval i v Praze, kam se odstěhoval.

5.7 Postavy

Hlavní postavou díla je venkovský učitel Pankrác Budecius, fyzicky je charakterizován jako robustní a vysoký člověk. Postupně však v knize sledujeme, jak stárne a mění se ve vousatého staříka.

Budecius je prototypem „správného“ venkovského kantora, *má duši poctivou, oddané srdce a hodně mnoho muziky*.¹¹⁴ Budecius se vyučil tkalcem, ale na svou dobu byl velice vzdělaný, sám se podílel na skladbách písní a psal svou knihu *Archanděl Gabriel, ďábla potírající*.

Budecius pocházel z evangelické rodiny, sám se ale stal katolíkem. Velmi dobře zná bibli, avšak je zdůrazněno, že je věřícím až v krajních situacích. Ani v tomto díle se Sova nevyhýbal

¹¹⁴ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 7.

popisům nitra postavy, avšak spíše náznakovitě. Dozvídáme se, že Budecius měl úzkosti z pověřivosti, které odolával pouze díky hraní na zábavách.

Od ostatních se odlišoval i ve své profesi učitele, na rozdíl od některých *nebyl ostýchavým preceptorem*.¹¹⁵ Byl uznávaný mezi svými žáky v rodné vesnici, ale i později na cestách.

Budecius však není prvoplánově pozitivní postava. Jeho morálním selháním bylo chování k jeho manželce a jeho přílišné užívání na zábavách. *Rozkazoval manželce nevrle a z vysoka, jedl familiárně jako netvor, olizoval se po dobrém jídle, funěl, oběma lokty se opíral o stůl, a vůbec v tom až příliš živočišně soukromě před ubohou manželkou liboval, co mládeži ve škole přísně zakazoval*.¹¹⁶

Kontrast v Budeciově povaze nacházíme mezi rodinným životem a jeho chováním na veřejnosti, kde se musel podřizovat šlechtě a nikdy se nebránil jejím útokům. Na druhou stranu vůči manželce byl přísný. Polarita se objevuje i v jeho způsobu života, je to muž toužící po klidném, bohabojném životě, ale na druhou stranu ho láká nespoutanost a svoboda.

Po smrti manželky se jeho strach z ďábla zhorší, má ošklivé sny a bojí se i své budoucí ženy. Důležitým bodem, který Budecia změnil, bylo ponížení, jehož se dočkal na zámku. Po vynuceném sňatku s Lízou se čím dál tím více trápí a ztrácí jedno z mála potěšení, které má.

Dalším zlomem v životě je odchod na cestu, která trvá dvacet pět let. Budecius jako starý člověk si přivydělává hraním po venkově a stává se vyhlášeným učitelem. Začnou se šířit zvěsti o jeho minulosti, a tak si ho pozve kníže a kněžna, aby jim zahrál. Budecius má obavy, avšak uspěje a díky nim se setkává se svým synem.

Na své cestě se zbavil strachu z ďábla a pokračoval v tom, co ho bavilo. Zároveň však nikdy nepřestal myslet na syna. Když se s ním konečně setká, uvědomí si, že se chce vrátit zpět do jižních Čech.

Obrázek 11 Budecius se synem-
Zdroj: SOVA, Antonín.Pankrác
Budecius, kantor: quasi legenda.
Praha: Československý spisovatel, 1954.

¹¹⁵ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 7

¹¹⁶ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 9.

Karel Maria Budecius je v některých situacích opakem svého otce. Sám při pobytu v Praze zpychnul a má k otci kritické výhrady. Je vylíčen jako *mnohem korpulentnější a tlustší než kdysi Šebestián Bach slavné paměti*.¹¹⁷ *Stal se z něj spořádaný hudebník a politik se sebevědomým vystupováním. Karel Maria otci odpustil, ale měl k němu stále kritické výhrady: Nelíbilo se mi nikdy, i potom, když jsem o tom přemýšlel, pravil syn otci, že jste si tenkrát v zájezdní hospodě dal všechno líbit, že jste se dal ze dveří vypráskat, že jste se neozval, ba přímo utekl*.¹¹⁸

U vedlejších postav se charakteristiky dostává jen náznakovitě. Z vedlejších postav se Sova více věnoval postavě Lízinky. Tu charakterizuje jako poměrně naivní a dětinskou, ale zároveň průbojnou a rozkazující.

5.8 Prostředí

Děj novely se odehrává v jižních Čechách v okolí zámku Červená Lhota (v knize Červený Hrádek). Příběh se soustředí do venkovského prostředí, ve kterém hlavní postava Pankrác Budecius žije. Samotný venkov hraje v knize důležitou roli, jelikož pro Sovu představuje místo klidu a šťastná léta, která zažil jako dítě, a ve složité době se k němu navrácí. Na venkovu oceňuje i vztah k tradicím.

Obrázek 12 Červená Lhota Zdroj: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

Obrázek 13 Červená Lhota Zdroj: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

Popisy prostředí nejsou v novele tolik výrazné a časté, avšak některé pasáže připomínají líčení přírody z dřívějších impresionisticky laděných povídek. *Lísky, olše, hlohy, jalovce, bučiny*

¹¹⁷ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 72.

¹¹⁸ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 74.

*a duby, vše šumělo ve sboru, vše promíšeno vzrostlo, zdivočelo a vrhalo do podvečerního horka vlhké, třesavé stíny, rozehrané večerním smíchem mušek.*¹¹⁹ Metaforičnosti se nevyhýbá ani v pochmurných částech, ve kterých používá negativních motivů (d'ábel) a symbolu podzimu jako končícího života. *Ted' se připravovala pravá hostina pro d'ábla. Hlad a mor počal se po kraji potulovat v teplém podzimu, v západech, končících se červenými mlhami, před okamžiky, než pohaslo slunce, blýskala se jeho žhavá kopyta.*¹²⁰

Sova neklade důraz na konkrétní místa ani když Budecius cestuje po Českomoravské vrchovině, avšak na konci knihy, kdy se po letech setkává se synem, zmiňuje některé pražské ulice (Jezuitská ulice, ulice Na Příkopech).

¹¹⁹ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 80.

¹²⁰ SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 40.

6 Srovnání základních rysů próz

Zkoumaná próza Antonína Sovy se vyznačuje nejenom podobnou strukturou, ale převážně tematickou a obsahovou stránkou. Obdobné motivy, náměty, typy postav či vylíčení prostředí prostupují všemi prózami včetně románů a vzájemně se mezi sebou prolínají. Nelze ovšem hovořit o naprosté obsahové či formálně shodě ve všech povídkách z obou sbírek a novelou, jelikož i samotné povídky v obou souborech se mezi sebou v některých momentech zásadně liší. Zvláště prózy z *Povídek a menších črt* nejsou jednotné a Sova se nadržuje pouze jednoho literárního stylu a rozdílně pracuje i s vypravěčem nebo některými tématy.

Již v úvodních kapitolách bakalářské práce je upozorněno na podobnost mezi Sovovými povídkovými soubory *Povídky a menší črty* a *O milkování, lásce a zradě*. První jmenovaný soubor obsahuje rozmanitější prózy, ve kterých Sova využívá poetiky více literárních stylů. Střídá v nich symbolistní a tezové, spíše filozoficky pojaté črty s venkovskými povídkami a s povídkami impresionistickými. S ohledem na zmíněné poetiky pak pracuje různě i s konkrétními tématy a jednotlivými prvky díla. Ve druhém souboru, jenž je založený převážně na realistické a impresionistické poetice, nacházíme stále se opakující témata, jako jsou mezilidské vztahy nebo kritika společnosti, které obměňuje využitím rozdílného prostředí, typem postav nebo třeba vypravěčem.

Prózy ze souboru *O milkování, lásce a zradě* jako celek mají větší tendenci k monotematicnosti a případná vedlejší témata zůstávají ve stínu tématu hlavního. Příběhy jsou založené na jednoduché dějové linii. Motivicky a tematicky směřují k milostným příběhům a pouze výjimečně rozšiřují filozofické nebo reflexivní myšlenky, jako tomu bylo v dřívějším svazku.

Od těchto sbírek se pak nejenom obsahovou stránkou, ale i žánrově vymyká novela *Pankrác Budecius, kantor*, i v ní je však na vybraných motivech nebo použitému jazyku znatelná určitá podobnost s dřívějšími povídkami.

Spojujícím prvkem nejenom mezi menšími prózami, ale i romány, a dokonce i poezií, je autobiografičnost. Náměty a motivy z autorova života tedy prostupují celou jeho tvorbou. V novele je však vliv autorova života nejzřetelnější a pojímá ho jednoznačněji než v povídkách, kde je zachycen Sovův život na méně výrazných, široce pojatých motivech.

Sova se v prózách neopakuje pouze obsahem, ale i celkovým zamyšlením nad společností, její kritikou nebo vyjádřením vlastních názorů skrze postavy.

6.1 Prolínání literárních stylů a žánrová rozdílnost

Zřetelně se Sovova zmiňovaná díla liší žánrově. Sovova menší próza je složena převážně z povídek, avšak v prvním souboru využíval vedle nich i črty, kterými prokládal rozsahem delší povídky.

V obou prózách souboru *O milkování, lásce a zradě* se pak vyskytují povídky středního rozsahu. Výjimkou je delší novela *Píseň o skrývané zradě*, jež je součástí druhého svazku. *Pankrác Budecius, kantor* tedy není prvním Sovovým počinem tohoto žánru. Novela však nezaujímá ve sbírce ani v kontextu Sovových děl významné postavení a nevyniká ani svým vyprávěním či tématem. Nelze ji tedy považovat za možný vzor pozdější Sovovy novely *Pankrác Budecius, kantor*, je pouze dalším, avšak rozsahem výraznějším milostným příběhem ve sbírce.

Pro svou stylovou vytríbenost je nejvýraznější novoklasicistní novela – quasi legenda *Pankrác Budecius, kantor*.

Sova v dřívějších povídkách víceméně navazuje na symbolistní a impresionistickou poetiku a využívá prvků realismu. V porovnání s druhým zmiňovaným souborem je Sova ve výběru stylů úspornější a věnuje se převážně impresionistické poetice s prvky realismu, tudíž povídky společně i se stále opakujícími motivy zůstávají „uzavřeny“ do jednoho typu, který Sova lehce pozměňuje a pouze v některých momentech vystupuje z poněkud prvoplánových milostných témat. Na druhou stranu je v tomto souboru zřetelnější inspirace psychologickou prózou. Sova v povídkách hlouběji představuje nitro hlavního hrdiny a jeho duševní stavy, čemuž napomáhá i využívání ich formy a vnitřního monologu. O psychologický rozbor se pokusil již v *Povídkách a menších črtech*, avšak v nich se soustředí vedle jedince i na obrázek celé společnosti. Ani v pozdějších letech není výjimečné, že se Sova navrácí k realismu, čehož je důkazem i *Pankrác Budecius, kantor*. V této novele opouští od předcházejících literárních stylů, a ani se nesoustředil na vyjádření nitra citově rozervaných hrdinů, ale spíše na realistickou přesnost a vytríbené vyprávění.

Na zmiňovaných prózách je dokázáno, že Sova zvládl tvořit nejenom poezii bohatě ovlivněnou tehdejšími literárními styly, ale ani jeho próza včetně románů, které vynikají svou lyrizovanou povahou, není jednotvárná, a Sova využívá i více žánrů menší prózy, nejenom povídky.

6.2 Básnický jazyk jako spojující prvek

Bakalářská práce neklade důraz na jazykovou stránku děl, neopomíná však zmínit lyrizační tendence, jež se mimo jiné projevují specifickým jazykem. Antonín Sova básnický jazyk využívá ve všech svých prózách ať už románových, nebo povídkových. Často tak v dílech nacházíme na syntaktické rovině delší souvětí a inverzní slovosled, na rovině lexikální bohatou slovní zásobu, dekorativní popisy, poetismy a obrazné prostředky. Autentičnost přímých řečí je podpořena využíváním termínů, cizojazyčných výrazů nebo dysfemismů, naopak se Sova vyhýbá nářečím, obecné češtině a vulgarismům. Dekorativnost jazyka je spojena i s impresionismem a secesní estetikou, jež se v povídkových souborech, ale i románech objevuje.

Po jazykové stránce nejsou povídky mezi sebou příliš rozdílné a básnickým jazykem Sova navazuje na svou poezii, která je výrazově bohatá, a je jedním ze spojujících znaků celé jeho tvorby. Práce s jazykem si všímáme i v novele *Pankrác Budecius, kantor*, kde se archaizujícím jazykem vypravěče a postav posiluje vnímání historického podtextu.

6.3 Kompozice a vypravěč

Kompozice próz splňuje běžnou kompozici povídek a ničím výrazně nevyniká. Jednotlivé soubory jsou rozděleny na rozsahem kratší, pojmenované povídky. V dílech je rozvíjena jedna dějová linie a autor se vyhýbá odbočkám od hlavního dějového proudu. Kompozičně jsou nejvýraznější prózou *Lyrické vteřiny duše*, které se skládají ze šesti krátkých črt, jež tvoří spíše symbolistní obrazy než na sebe navazující kapitoly.

Sova v povídkách střídá chronologickou posloupnost s retrospektivní, často se hrdinové vrací ve svých vzpomínkách a běžné je i posouvání děje o několik let dopředu. Tím se ostatně vyznačuje i novela.

Spisovatel v *Povídkách a menších črtech* střídá ich formu s er formou. Vypravěč je tedy buď vševědoucí a situaci komentuje s odstupem, nebo je součástí příběhu. V souboru *O milkování, lásce a zradě* převažuje ich forma a vnitřní monology, kterými Sova detailně vyjadřuje pocity a myšlenky postav. Část povídek je založena na dialogičnosti, která někdy přesahuje do formy diskuse (*Dezinfekční století*).

Vševědoucího vypravěče využívá i v novele *Pankrác Budecius, kantor*. Tento vypravěč se však od vypravěče z povídek liší, jelikož v jeho projevu je znatelný humorný tón.

6.4 Práce s prostředím

Shodným rysem, který se nachází v povídkových sbírkách, je práce s prostředím. Sova situuje děje svých próz jak do městského prostředí, tak na venkov. Téměř vždy volí vesnice v jižních Čechách a Prahu, jelikož v nich sám žil, a tak do dějů vkládá své vlastní zkušenosti. Cizokrajné prostředí zvolil pouze v povídce *Kouzlo, jež zbylo po smrti (O mlkování, lásce a zradě)*.

Důraz na prostředí a přírodu je silný obzvláště v impresionistických a venkovských povídkách z *Povídek a menších črt*. Prostor danou situaci a příběh doplňuje až zvýrazňuje, a často pomyslně tvoří další postavu, čehož dotváří hojným využíváním personifikací. Příkladem je venkovská povídka *Shon*, kde les pomyslně představuje dalšího účastníka tragédie a zároveň doplňuje tajemnou atmosféru.

*Jaký to byl les! Leč ne, nebyl to samotný les. Podivný luh, mezi lesy, samá zmodralá tráva prorůstající mechem. Nad luhem po svahu se táhl suchý les, sluncem vypražený, plný spadaneho jehličí a černých shnilých snětí.*¹²¹

I v ostatních impresionistických, ale i symbolistních povídkách pracuje s prostředím ať už městským, nebo venkovským, podobně. Ani prostředí měst a salónů nevybírá náhodně, ale promyšleně s cílem vyjádřit celkovou náladu a atmosféru povídky.

Symbolistní črty ze souboru *Povídky a menší črty* jsou pak charakteristické propojením reálných míst se snovými představami.

Prostředí, které Sova využívá, má v každé povídce svou roli, a ačkoli se autor vyhýbá zdlouhavým popisům, dokáže dané místo vylíčit s ohledem na kontext povídky. Například kavárny a salóny jsou místem pro diskuse (*Desinfekční století*), čehož je opakem venkov spojený s fyzickou prací a symbolizující prostotu a tradice.

K místu děje se pak v prózách váže Sovova kritika a osobní stanovisko. Maloměsta jsou cílem Sovovy kritiky kvůli morálce a omezenosti jejich obyvatel. Ani venkovu se však kritický podtón nevyhýbá. Venkovskému prostředí vyčítá například malost a stereotypnost (*Herec a nadšení*).

V novele pak hraje prostředí menší roli, ale stále zůstává důležitým aspektem kvůli venkovským tradicím. Ačkoli je novela přiřazována k realismu, chybí v ní zdlouhavé popisy míst,

¹²¹ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937, s. 151.

a i samotných situací. Stejně jako v povídkách, i zde se část děje odehrává v Praze. Na rozdíl od povídek je novela zasazena do historického rámce.

6.5 Charakteristika postav

Podobně jako prostředí i typy postav jsou dalším spojníkem mezi spisovatelovými díly. Všechny prózy poukazují na lidské slabosti, nespravedlnost nebo morálku. Sova si do svých děl vybírá charakterově podobné postavy. Na základě rozborů jednotlivých děl je zřejmé, že preferuje mužské postavy, a to hlavně intelektuály zmítající se ve vlastních duševních strastech a hledající své místo ve společnosti. Sova si často volil postavy podobající se jemu samému, tedy někoho, kdo přišel z venkova do Prahy s cílem usadit se a stát se úspěšným. Hlavní hrdiny si primárně nevybírá z řad „obyčejných“ venkovanů, ačkoli i toto prostředí mu bylo blízké. Volba intelektuála se projevuje i jejich vyjadřováním a složitým přemýšlením.

Sova pracuje až s typologicky pojatými ženskými postavami, které však nevystupují v hlavních rolích. Výjimkou je postava Anny ze stejnojmenné povídky, ani ona však není vypravěčkou příběhu. Proč Sova nevěnuje více prostoru ženám, není zcela jasné, mohlo by se zdát, že jejich role je určena Sovovou špatnou zkušeností. Často totiž ženy vykresluje jako spíše negativní postavy. V povídkách se setkáváme s postavami milenek nebo nevěrných manželek, nebo žen, které jsou ve svém životě nešťastné a rozhodnou se pro sebevraždu. Sova náznakovitě sleduje vnitřní rozpoložení ženských postav, avšak i u Anny ho podává spíše povrchově z mužského pohledu.

Psychologické propracovanosti postav se dostává především ve sbírce *O milkování, lásce a zradě*. Ačkoli samotné příběhy nejsou výrazné, (mužské) postavy nejsou jednotvárné, ačkoli stojí na prototypu osamělého intelektuála. Autor v nich nastiňuje nejenom duševní rozpoložení hlavních hrdinů, ale pokouší se i postihnout hrdiny vedlejší. Postavy se zmítají ve společenských vztazích, setkáváme se s postavami na pokraji smrti nebo s postavami vážně nemocnými (*Kvido, Podzemní lidé*). Skrze životní zkušenosti postav Sova rozvíjí tabuizovaná témata.

Na postavy nenahlíží jako na prvoplánově negativní, nebo pozitivní. Sova pracuje i s obrázkem celé společnosti, nikoli pouze s osamělým individuem. Tato vyváženost je pak propojena v próze *Pankrác Budecius, kantor*, kde Sova vykresluje jednak hlavního hrdinu, jednak podává pohled na charakter doby a jejího lidu.

V novele *Pankrác Budecius*, kantor je hlavní hrdina představen pohledem nezaujatého vypravěče, není rozvíjena jeho psychologická stránka, avšak na základě jeho činů si lze představit jeho povahu. V této novele je vztah k ženským postavám nejslabší. Často je zmiňována Budeciova manželka, ale její „rolí“ je pouze přiblížit Budeciův charakter. Služebná Lízinka navazuje na představu naivní a jednoduché venkovské ženy.

6.6 Opakování motivů a témat

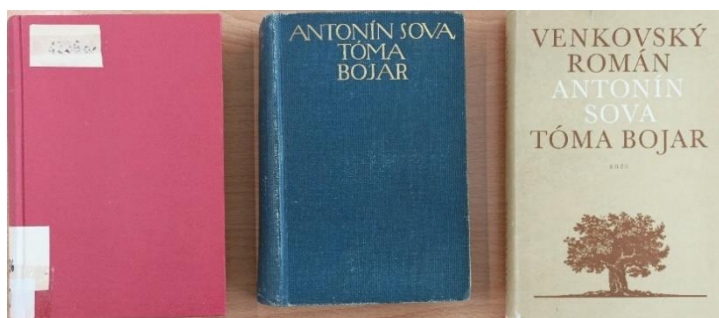
Typickým znakem próz Antonína Sovy jsou stále se opakující a obměňující témata a motivy. Při rozboru jednotlivých próz si tohoto rysu všimáme velmi často a je to jeden z důvodů jejich podobnosti. Sovovo zpracování stejného tématu se však v povídkách liší. Samotné povídky jsou samy o sobě převážně monotematické a rozvíjejí jednu dějovou linii. *Povídky a menší črty* jsou jako celek tematicky bohatší, neboť pracují jednak s různými podobami společenských problémů, dotýkají se tématu literatury, morálky, rodinných vztahů a ve venkovských povídkách *Shon* a *Tragédie myslivny* je rozvíjena detektivní zápletka. Sova tedy na krátkých povídkách postihl mnoho tematických okruhů.

Tematická rozmanitost je slabší ve druhém souboru *O milkování, lásce a zradě*. Přestože je tato sbírka tematicky méně výrazná, Sova v ní obměňuje různé motivy. Setkáváme se tak s motivem nevěry, zrady, ale i sourozenecké lásky či motivem přátelství nebo rodiny. S těmito tématy pracuje různorodě a jednotlivé povídky představují dané téma z odlišné věcné, ale i vypravěčské perspektivy. Dále se v celku věnuje i společenským tématům.

Motivicky je výrazná novela *Pankrác Budecius, kantor*, jež kromě základních motivů pracuje i s motivem hudby nebo cesty. Tyto motivy vedou k hlubšímu porozumění hlavního hrdiny a skrze ně je přiblížena jeho osobnost. Náboženské motivy jsou znatelné jen v uvedené novele a opět se vztahují k dokreslení hlavní postavy. Také jsou pojaty humorně, což naopak v předcházejících prózách postrádáme.

6.7 Podobnost s románovou tvorbou

Sbírka *Povídky a menší črty* je často připodobňována Sovově románové tvorbě. Na shodné znaky upozorňuje Julie Štěpánková¹²² ve své práci, která se významněji věnuje próze Antonína Sovy. Ve studii si všímá hlavně podobnostmi mezi povídkou *Kasta živořící* a romány *Výpravy chudých* a *Ivův román*, avšak připomíná, že propojení je zřejmé i v ostatních prózách sbírky.

Obrázek 14 Výběr vydání románů

Sova se stejně jako v povídkách i v románech drží obdobných témat, motivů, typů postav nebo autobiografičnosti. Častým tématem je i kritika maloměšťáků a morálky jako takové. Ve dvou výše zmíněných románech se vedle lyrizace a omezené epičnosti objevuje i básnický jazyk využívající obrazná pojmenování. Autor v románech navazuje na své povídky a stále pracuje s impresionistickou a realistickou poetikou a nevyhýbá se ani znakům psychologického románu.

Nejzřetelnější je však propojení tematické. Sova se ve všech třech dílech opírá o společenské vztahy jak milostné, tak i sociální. Nastihuje v nich postavení hlavního hrdiny vůči společnosti, jeho začlenění a zároveň postihuje jeho vlastní pocity. Příběhy se odehrávají na venkově v jižních Čechách a poté v Praze, tam hrdinové navštěvují prostory kaváren, salónu a parků. Jižní Čechy Sova blíže nespécifikuje, avšak v Praze již zmiňuje konkrétní místa,

Sova si opět vybírá určitý typ postav, hrdinové Ivo (*Ivův román*), Viktor (*Kasta živořící*), Rudolf (*Výpravy chudých*) jsou mladí studenti, kteří vyrostli na chudém venkově, a po přestěhování do města se sžívají s tamější morálkou a společností a zároveň hledají vlastní uplatnění. V této oblasti jsou si podobni Ivo a Viktor, kteří jsou začínajícími spisovateli. Vymykají se společnosti a hledají v ní své místo, často zažívají vnitřní trápení. Tato charakteristika je však

¹²² ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 216–228. ISSN 0009-0468.

typická pro téměř všechny postavy Sovových, převážně impresionistických a tezových povídek.

Štěpánková komentuje i postavení dívčích hrdinek Pavly (*Kasta živořící*), Štěpánky (*Ivův román*) a Lídy (*Výpravy chudých*), jejichž vztahy k hrdinům jsou *abstraktní, probíhající v rovině uvažování a rozmlouvání. Hrdinové si chtějí hrdinku duševně, myšlenkově podrobit, ale hrdinka jim pokaždé uniká.*¹²³ Dívky představují kontrast ke svým partnerům v otázce zázemí, jelikož na rozdíl od nich mají funkční rodinu. Ženské postavy nejsou psychologicky vykresleny a autor se nevěnuje jejich vědomí. Jsou spíš postavami, které dokreslují hlavní hrdiny. Milostné vztahy pak končí nešťastně.

Romány mají složitější kompozici než kratší povídka, avšak ve všech je využito střídání retrospektivní a chronologické posloupnosti. Postavení vypravěče a postavy se vnitřními monology často stírá, a tímto postupem je čtenáři zpřístupněno více pohledů.

Další román *Tóma Bojar* (1910) je možné pomyslně přiřadit k novele *Pankrác Budecius, kantor*, jelikož v něm Sova také ustupuje od lyrizace a omezené dějovosti, opouští od impresionismu a obrací se k realistické poetice a obsahově se věnuje sociálním problémům. Děj Sova také situuje do venkovského prostředí jižních Čech a vybírá si postavy podobné jako v novele. Lze hovořit i o určité typologii postav, která je však v románu zřetelnější. Hlavní postava Tóma, je nositelem morálky, kdežto postavy šlechty autor vykresluje jako čistě negativní.

Ačkoli se román se nedočkal valné kritiky a je mu vytýkána neoriginalita: *Neživotné postavy (kladný typ agrárního reformátora, démonické postavy kléru a šlechty) i nevěrohodné konflikty činí z této práce jen nepodařený pokus o politický román.*¹²⁴, těšil se poměrně velké čtenářské oblíbenosti.¹²⁵

Literární historik Arne Novák se k románům staví spíše negativně: *Dva romány Ivův román a Výpravy chudých hledají výraz pro typické krise roztouženého a výbojného mládí, leč usilují*

¹²³ ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 228. ISSN 0009-0468.

¹²⁴ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 539.

¹²⁵ POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 540.

*marně o krystalisaci široce zabrané románové i psychologické látky; velkou epopejí agrárního a politického přerodu v jihočeském domově básníkově chtěl být román Tóma Bojar.*¹²⁶

Co se týče počtu vydání, v porovnání s povídkami byly vydávány častěji, ale mezi jednotlivými vydáními byly opět velké časové prodlevy. *Ivův román* byl vydán sedmkrát (1902, 1920, 1926, 1936, 1961, 2011), *Výpravy chudých* čtyřikrát (1903, 1924, 1936, 1960) a poslední román *Tóma Bojar* vyšel v letech 1910, 1923, 1926, 1929, 1938 a 1970.

¹²⁶ NOVÁK, Arne a NOVÁK, Jan Václav. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger, 1913, s. 633.

Závěr

Antonín Sova patří mezi největší české básníky. Jeho próza s výjimkou románů však zůstává víceméně opomenuta literárními kritiky i čtenáři. Je otázkou, zda Sova opravdu dokázal nastavit pomyslné nové mety umění a zda i jeho prozaické práce „*stojí za to, aby přečteny byly zasvěcenými i nezasvěcenými do tajemných vývojových dob české prosy.*“¹²⁷

Vybrané prózy nejsou jedinými, které Sova vydal, ve 20. letech vyšla kniha povídek *Koloběh strastí a jiné prózy*, jež však byla ještě méně významným počinem a nepřinášela nové poznatky. Oproti povídkám novela *Pankrác Budecius, kantor* vyniká a představuje k nim určitý protipól. Bakalářská práce tak nabízí dva rozdílné pohledy na Sovu jako povídkáře.

V úvodních kapitolách práce, které jsou věnovány životu a dílu Antonína Sovy, se dozvídáme, že prózy tvořil již od poloviny 80. let 19. století, avšak největší, ale také jediný rozmach nastal až v prvních deseti letech minulého století, kdy Sova publikoval dva povídkové soubory a tři romány. Po novele *Pankrác Budecius, kantor* (1916) již velký pokrok v jeho prozaické tvorbě nenastal.

Povídkám se nedostalo takového ohlasu jako poezii, a literární kritici se shodují, že tyto prózy jsou jakousi odbočkou od jeho básnického díla, nikoli hlavní vývojovou linií. Sovovy povídky jsou považovány za „oddychové“ a nenáročné. *Obě vypravily se do světa bez velikých nároků, a právě tím vítězí.*¹²⁸

O přehlížení kritikou svědčí i v poměru k básním nízký počet odborných textů a kritik, v literárních studiích je pak povídkám věnováno pouze několik řádků. Více než celku si kritici všímají jenom výraznějších povídek (*Lyrické vteřiny duše, Kasta živořící, Rozvíření samotářských strun*), o jejichž oblibě pak vypovídá i fakt, že je Sova použil i do novějších vydání (*Kasta živořící a jiné prosy* z r. 1924).

Sovovy menší prózy bychom mohli na základě pozorování stylové a formální stránky rozdělit na dva pomyslné bloky, tedy na povídkové soubory s lyrizační tendencí, které se románům *Ivův román* a *Výpravy chudých* podobají pojetím postav, oslabenou dějovou stránkou a využitím

¹²⁷ SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

¹²⁸ LAICHTER, Jan, MASARYK, Tomáš Garrigue a DRTINA, František. *Literatura. Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální*. Praha: Jan Laichter, 1917, 24(9), s. 702.

impresionistické metody. Druhou skupinu tvoří prózy navazující na realistickou poetiku – novela *Pankrác Budecius, kantor* a román *Tóma Bojar*.

Je zřejmé, že každý soubor obsahuje určité stylové prvky, kterými vyniká. U *Povídek a menších črt* je to navázání na symbolismus či tezové povídky s povahou diskusí, v nichž se hojně nazírá na tehdejší situaci v literatuře a Sova pokračuje v rozvíjení názorů České moderny. Některé povídky pak propojují impresionismus s realismem, případně naturalismem. Z hlediska využívání poetik literárních stylů jsou tyto povídky poměrně rozmanité. Na druhou stranu Sova stále pracuje s jedním typem postav, a to s osamělým jedincem, často intelektuálem hledajícím zakotvení ve společnosti. Z hlediska časoprostoru jsou to povídky ze současnosti zasazené do prostředí venkova a Prahy. Hlavní tematickou linii tvoří společenská problematika zahrnující vedle kritiky také rodinné vztahy, nešťastnou lásku nebo morálku. V povídkách jsou rozvíjeny klasické motivy lásky, nenávisti, pomsty, smrti, nevěry nebo nespravedlnosti.

Druhý soubor *O milkování, lásce a zradě* je oproti předcházejícím postaven na milostné tematice a s ní souvisejících motivech (nevěra, láska, partnerské vztahy, zrada). Vedle milostných motivů jsou v povídkách výrazné motivy konce života (nemoci, sebevraždy, stáří). Sova u postav rozvíjí psychologičnost, a tím ozvláštňuje poměrně stereotypní tematiku. V těchto povídkách se oprostuje od tématu společenské kritiky, ale i tak v nich její letmé náznaky nacházíme. Tento soubor je v porovnání se dvěma pozorovanými díly méně výrazný, a i z toho důvodu je mu v bakalářské práci věnováno nejméně prostoru.

Co se týče zmiňované lyrizace, jejím základním a hlavním projevem je oslabenost děje, který je vedlejší a například v symbolistních povídkách děj téměř není. Výraznější je pak práce s motivy, i když z hlediska jejich ztvárnění se Sova až na výjimky (*Lyrické vteřiny duše*) vyhýbal komplikovaným symbolistním obrazům. Motivy se v povídkách z obou souborů sice opakují, ale Sova je různě obměňuje na základě využití poetiky, což je rovněž typickým znakem jeho povídek. Dalším rysem lyrizace je vylíčení prostředí založené na impresionistických vlivech a v některých povídkách je příroda spojena s vnitřním rozpoložením postav.

Sova v prózách pracuje s určitým typem postavy. Hlavními hrdiny jsou intelektuálně zaměřeni muži, kteří hledají své místo ve společnosti. Tento typ charakteru ale není jednotvárný, Sova s ním pracuje rozdílně tak, že jej opět zasazuje do různých situací a prostředí. Vyjádření intelektuálního zaměření postav se projevuje jejich složitým myšlením, které Sova vyjadřuje skrze vnitřní monolog.

Poslední zkoumaná próza, novela *Pankrác Budecius, kantor*, je sledována ze stejných pohledů jako předcházející, ale je k ní přihlíženo i z hlediska kontextu autorova díla a detailněji jsou přiblíženy i nejvýraznější motivy, jelikož jsou rozdílné od předcházejících povídek. Novela je v kontextu ostatních próz nejvýraznější. Sova se v ní totiž oprostuje od lyrizace, zasazuje ji do historického rámce a novela se vymyká i humorem. Od povídek se odlišuje i chybějícím vnitřním monologem.

Novelu však nelze oddělit od předcházejících prací, postava Budecia je v mnoha ohledech podobná právě zmiňovanému typu postav z autorových povídek, dále se Sova rovněž dotýká morálky a využívá prvků z vlastního života. Částečně také navazuje na realismus z 80. a 90. let, a dokonce ho po vydání novely neopouští.

I přes stylově vytríbenou novelu Sova zůstává v první řadě básníkem. Jeho poezie je díky nadčasovosti, vytríbenému básnictví a moderním tendencím stále živá a čtená. Sova se v začátku své literární dráhy proslavil tvorbou realistických a později impresionistických básní, jež vynikají precizním stylem a důrazem na detail: *Máme před sebou realistu až i naturalizujícího; nápodobuje, opisuje, seřaduje, a jen místy tvoří. Hned jakmile k vám vejde, spatříce líce zasmušilé, oko pesimistické, ale bystré, pronikavé; a nad plynulým slohem, bohatou mluvou i bohatým detailem vznáší se ušlechtilá mysl vzdělaného umělce; v tom čtete, je život, mnoho života, našeho života.*¹²⁹

Později se Sova začal vyvíjet k symbolismu a podle F. X. Šaldy se společně s Otokarem Březinou stali jedinými tvůrci české symbolistní poezie. Sova vynikal originálním ztvárněním nejenom vlastních pocitů, ale dokázal vyjádřit i celospolečenské problémy.

*Pan Sova vyrostl Vybouřenými smutky neobyčejně vysoko umělecky i ideově. Realista, vlastně žánrista a meditativní krajinář byl jen páně Sovovou kuklí. Za ní stojí nyní básník širokého dechu, prudké, vysoko bijící a široko se pěnící inspirace, ideový vizionář ne chladných harmonií transcendentních, nýbrž – a na to klademe předem váhu a v tom vidíme velikou originalitu a hodnotu páně Sovovu – kouřících se citů osobních a společenských. Dnes stojí pan Sova přímo vedle pana Březiny jako jediný náš skutečný symbolista.*¹³⁰

¹²⁹ ZÁKREJS F. In. SVOZIL, Bohumil. *V krajinách poezie: realismus, impresionismus, dekadence, symbolismus, básnické vývojové tendence z konce 19. století*. Praha: Československý spisovatel, 1979, s. 46.

¹³⁰ ŠALDA, F. X. In. SVOZIL, Bohumil. *Česká básnická moderna: poezie z konce 19. století*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 218.

Při rozboru jednotlivých prozaických děl je v bakalářské práci často upozorňováno právě na navazování na poezii. Sova však v prózách již nenabízel nový pohled na literární styly a jejich inovativní využívání, spíše se snažil přiblížit vkusu většinového čtenáře a soudobým požadavkům na společenské a výchovné působení prózy. V próze zůstává stylová rovina, která je zřetelně limitovaná básnickým založením autora.

Obecně lze říci, že kromě novely *Pankrác Budecius, kantor* zůstávají Sovovy prózy na okraji jeho tvorby a podobně je tomu i s odborným a čtenářským zájmem. Úspěch uvedené novely spočívá mimo jiné i ve výrazné stylizaci, v mísení reality a fikce (naznačeno již v názvu – quasi legenda). *Organické sladění epičnosti s náladově zabarvenými dobovými kulturně psychologickými prvky, pro něž i zvolená žánrová poloha vytvářela předpoklady, a neustálá přítomnost autorovy citovosti a hřejivé ironie (bez újmy na objektivitě) přispěly k vytvoření novelistického tvaru, který v kontextu autorovy tvorby i české literatury (ve své žánrové oblasti) patří k nejosobitějším.*¹³¹

Užitá narativní technika vede k navození postoje zdánlivě objektivního vypravěčství, na druhé straně však ponechává prostor pro postížení intimní sféry lidského života. Tedy i přes komorní perspektivu je její výpověď nadčasová, neboť podává svědectví o lidském údělu v jeho komplikované celistvosti.

¹³¹ ŠTĚDRŮŇOVÁ, Eva. *Hledání nové modernosti: Studie o české literatuře na počátku dvacátého století*. Brno: Host, 2016, s. 216. ISBN 978-80-7491-573-4.

Seznam použité literatury

BRABEC, Jiří. Doslov. In. SOVA, Antonín, *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 87–89.

Dějiny české literatury IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.

FIŠEROVÁ, Marie. Doslov. In. SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 87–88.

FORST, Vladimír, MERHAUT, Luboš a OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/I S-T*. Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-34.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1989.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Slohová intence jako činitel vývojové dynamiky*. In: *Prameny české moderní kultury I.: materiály z mezioborového symposia*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1988.

KREJČÍ, František Václav, ŠALDA, František Xaver, TŘEBICKÝ, Jaroslav, BŘEZINA, Otokar, MACHAR, Josef Svatopluk, MRŠTÍK, Václav, SOVA, Antonín, ŠLEJHAR, Josef Karel, CHOC, Václav, KÖRNER, Karel, PELCL, Jiří a SOUKUP, František. 1896. *Manifest České moderny*. Rozhledy. 1. číslo.

KUDRNÁČ, Jiří. *Vteřiny duše: drobná próza české secese*. Praha: Odeon, 1989.

LAICHTER, Jan, MASARYK, Tomáš Garrigue a DRTINA, František. *Literatura. Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální*. Praha: Jan Laichter, 1917, 24(9), s. 702.

LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8.

NOVÁK, Arne a NOVÁK, Jan Václav. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.

NOVÁK, Arne a NOVÁK, Jan Václav. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger, 1913.

OPOČENSKÝ, Gustav Roger. *Antonín Sova: básnický profil*. Praha: K. Ločák, 1908.

PEŠAT, Zdeněk. Doslov. In: SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 3–7.

POHORSKÝ, Miloš ed. *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.

SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a črty Díl I*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1923.

SOVA, Antonín. *O milkování, lásce a zradě: povídky a menší črty Díl II*. Praha: Aventinum, 1927.

SOVA, Antonín. *Pankrác Budecius, kantor: quasi legenda*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

SOVA, Antonín. *Povídky a menší črty*. 4. vyd. Praha: Melantrich, 1937.

ŠALDA, F. X. *Antonín Sova, sensitiv a vizionář. Duše a dílo: Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 2*. Praha: Melantrich, 1950.

ŠALDA, F. X. In: SVOZIL, Bohumil. *Česká básnická moderna: poezie z konce 19.století*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 218.

ŠALDA, F. X. *Některé problémy sovovské. Šaldův zápisník VI*. Praha: Československý spisovatel, 1993.

ŠALDA, F. X. *Studie z české literatury: Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 8*. Praha: Československý spisovatel, 1961.

ŠTĚDROŇOVÁ, Eva. *Hledání nové modernosti: Studie o české literatuře na počátku dvacátého století*. Brno: Host, 2016. ISBN 978-80-7491-573-4.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Julie. *K prozaickému dílu Antonína Sovy*. Česká literatura. Praha, 1984, 32(3), s. 216–228. ISSN 0009-0468.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

ZÁKREJS F. In: SVOZIL, Bohumil. *V krajinách poezie: realismus, impresionismus, dekadence, symbolismus, básnické vývojové tendence z konce 19. století*. Praha: Československý spisovatel, 1979, s. 46.

ZIKA, Josef, BRABEC, Jiří. *Antonín Sova*. Praha: Československý spisovatel, 1953.